

ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય

વિભાગ-૪

- વર્ષાકાલ
- પવિત્રા

પ્રિન્ટેડ બુક

Not published on a regular bases
Posted under post office guide clause 2.16

પ્રતિ શ્રી, _____

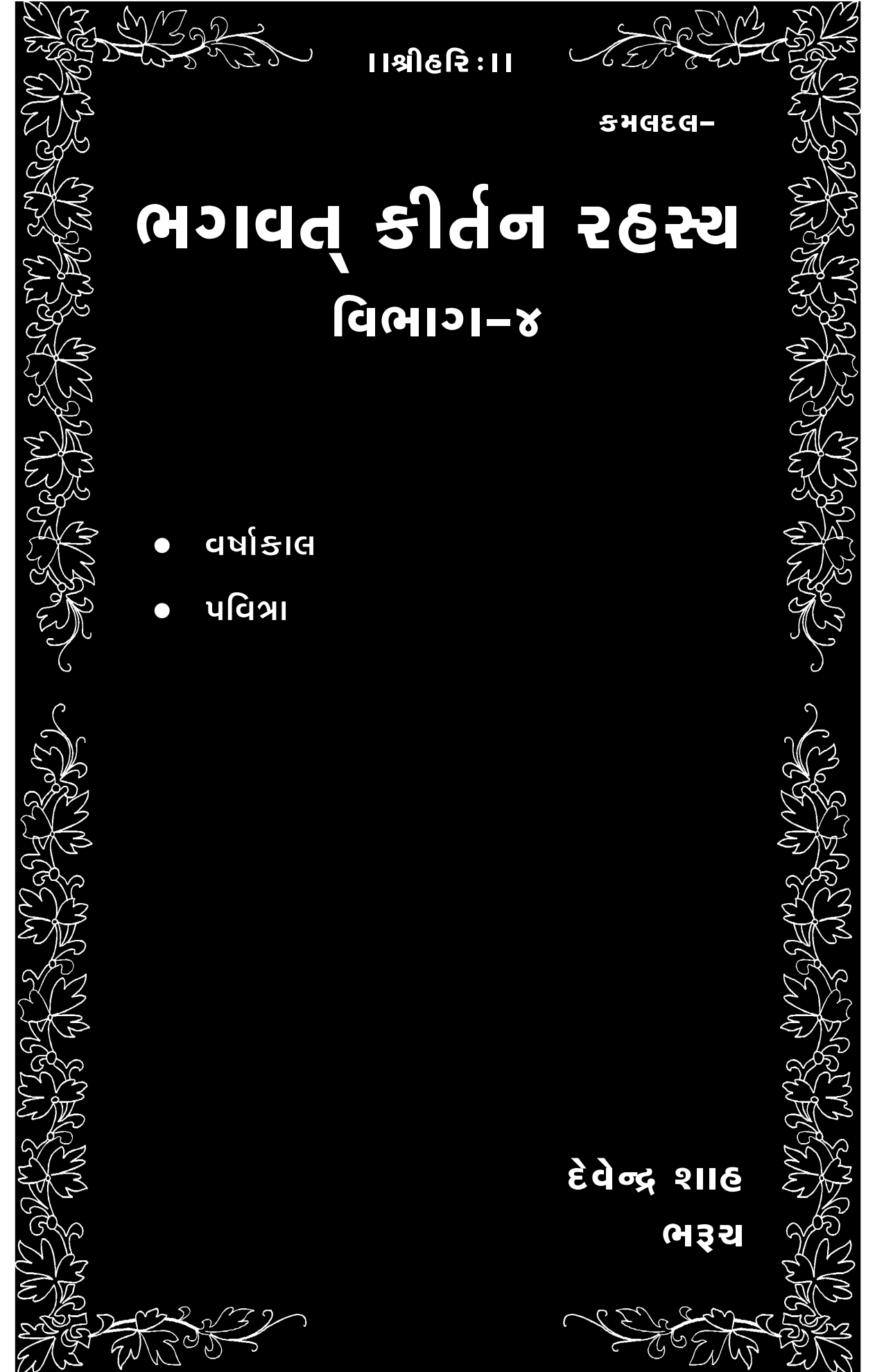
રવાના

: શ્રી દેવેન્દ્ર બી. શાહ

૫૦૨, આંગન એપાર્ટમેન્ટ, કસક પાસે, ભરૂચ - ૩૯૨ ૦૦૧

ફોન : ૦૨૬૪૨-૨૨૯૦૪૮

Devendra Kaka\Bhagvat Kirtan Rahashya_4.p65 (1)

કીર્તનભાવ પ્રકાશક : દેવેન્દ્ર શાહ

૫૦૨ આંગન એપાર્ટમેન્ટ

કસક પાસે, ભરૂચ - ૩૮૨ ૦૦૧

ફોન : (૦૨૬૪૨) ૨૨૮૦૪૮

મોબાઈલ : ૯૪૨૮૧૭૬૩૦૨

ન્યોછાવર : ૨૦/- (સાદા પોષ્ટેજ સાથે)

મૂલ્ય : અમૂલ્ય અલૌકિક ભાવોથી હૃદયને ભરી દેવું

અર્પણ : શ્રીગોવર્ધનધરને જે અતીપ્રિય હતા તેવા
કવિભક્ત અધિકારી કૃષ્ણદાસજીને....

Devendra Kaka\Bhagvat Kirtan Rahasya_4.p65 (2)

અનુક્રમણિકા

અ.ક્ર.	વિષય	શબ્દો	પાન નં.
૧	છાક	શ્યામ ચલ કુંજનમેં આયે દૌર	૫
૨		જહાં ગોપાલ તહાં જુરે સખ સખ ગ્વાલ	૬
૩		ચહુંદિશ હરિત ભૂમિ વન માંહ	૮
૪		અપને હાથ પાતનકો છતના કોઉ	૧૦
૫		બાદર ઝૂમ રહે ચહૂં ઓર	૧૧
૬		વિરાજત સઘનકુંજકી ઓટ	૧૧
૭		ગ્વાલન પ્રેમ પ્રીત રંગભીની	૧૩
૮		ગહેરી સઘન અતી શ્યામ ઢાક હી છાંહ	૧૪
૯		આઈ જૂ શ્યામઘટા ઘનઘોર ચહુંદિશ તેં	૧૬
૧૦		સખી મોહે કરો ઉનકી છકીહારી	૧૭
૧૧	રાજભોગદર્શન	સખી અબ મોપેં રહ્યો ન જાય	૧૮
૧૨		કોઈ માઈ કેસેં હી જો કહો	૨૨
૧૩		ચહ શ્રુતુ આઈ વર્ષન પિય વિન હિયરા ઘરકેં	૨૩
૧૪		હમારે માઈ શ્યામાજૂકો રાજ	૨૪
૧૫		ચહ પાવસ શ્રુતુ આઈ	૨૬
૧૬		મેહેલ આયે લાલ તનકી તપત ગઈ	૨૭
૧૭		ઐસેમાઈ ચહૂં દિશ તેં ઘનઘોરેં	૨૮
૧૮		સખીરી વર્ષન લાગ્યો સાવન	૨૯
૧૯		અદ્ભૂત કૌતુક દેખ સખીરી વૃંદાવન	૩૧
૨૦		પ્યારી કે ગાવત કોકિલા મુખ મુંદ રહે	૩૩
૨૧		નારી વે ઐસી ડરપત ઘનતેં	૩૫
૨૨		સખીરી બન હી રહીયે જાય	૩૭
૨૩	દાન	કોઉ માઈ લેહોરી ગોપાલેં	૩૮
૨૪	સંધ્યા સમય	લાલ માયી ભિજત આયે ગેહ	૪૦
૨૫	(સંધ્યા આરતી)	સખીરી અબ ક્યોં ન બરખત મેહ	૪૧
૨૬		ગાય સખ ગોવર્ધનવેં આઈ	૪૧
૨૭		માઘો ભલો બન્યો આવે હો દેખત જુય ભાવે હો	૪૩
૨૮		લાડીલો લડયાય બુલાવત ઘેનુ	૪૪
૨૯		વનતેં આવત હે ગોપાલ	૪૫
૩૦		દેખ બદરીયા સાવનકી	૪૬
૩૧		લાલ માયી ભીજત આયે ગેહ	૪૭
૩૨		લાલ નેક ગૈયા હમારી ઘેરો	૪૮
૩૩		લાલકી શોભા કહત ન આવે	૪૯
૩૪	માન	કબ હી કહેતી પ્યારી અજહૂ ન રીસ ગઈ	૫૧
૩૫	પવિત્રા	પવિત્રા પહરત ગિરિધરલાલ	૫૨

છાક

(૧) મલ્હાર

૨/૪૧૮

શ્યામ ચલ કુંજનમેં આયે દૌર

ઊંચે ચઢી ટેરત ગ્વાલન કોં આવો સબે મેરી ઓર

૧

ગાયન ટેર દઈ બલદાઉન ચોંકી ચમકી આઈ ઈક કોર

નંદદાસ પ્રભુ ભોજન કરવે કોં બૈઠે સખા મંડલી જોર

૨

ભાવાર્થ :

શ્યામ સ્વયં કુંજમાં (ઘટાટોપ વનમાં) દોડીને પધાર્યા. કેમકે ગોપ બાળકો દેખાતા નથી, જેથી કોઈક કુંજમાં જ હશે તેમ માનીને કુંજમાં જે ઊંચું વૃક્ષ હતું તેના પર ચઢી જઈને ગ્વાલબાલને બૂમ મારવા લાગ્યા કે હું અહીંયા છું, મારી પાસે આવો. ભોજનનો સમય થઈ ગયો છે, મનેય ભૂખ લાગી છે. તમને શું ભૂખ નથી લાગી?

શ્યામ (શૃંગાર રસનાયક) પ્રભુને સર્વ લોકો અચલ-વ્યાપક માને છે પણ આપ તો સાકાર-વ્યાપક છે, જેથી સ્વકીય જનોને ચલ સ્વરૂપ બતાવતા અંતરંગ જગા-કુંજમાં પધારે છે અને પ્રભુ ભક્તો પ્રતિ લાલાયિત હોવાથી દોડતા પધારે છે. પોતાના અધરામૃતનું પાન કરાવવા માટે ભોજનના મીસે ચાહે છે, તેથી ઊંચે ચઢે છે.

બ્રાહ્મણોમાંય ઊંચા તેવા પંડિત તેથીય ઊંચા તેવા વેદાદિ શાસ્ત્રોને સારી રીતે જાણનાર અને તેથીય ઊંચા તેવા સર્વના સંદેહો દૂર કરવા માટે સમર્થ અને તેથીય ઊંચા શ્રીકૃષ્ણ માટે પ્રેમવાળા અને તેથીય ઊંચા એવા કૃષ્ણની સેવા-સ્મરણમાં સદા તત્પર તેવા શ્રી આચાર્ય મહાપ્રભુ રૂપે ઊંચા સ્થાને બિરાજી સ્વકીય દેવી-પુષ્ટિજીવોને પૂકારે છે આ માટે આપ સ્વયં ચાલીને દોડીને પધારે છે. એકવાર નહિ ત્રણ ત્રણ વાર ભૂમિની પ્રદક્ષિણા કરે છે, ભક્તોને શોધવા - બોલાવવા. આપની અમૃતમય વાણીનું દાન કરે છે. પોતાની પાસે બોલાવવા ચાહે છે કેમકે આ બધાઓ મોહવશ કોઈક વિષય-કુંજમાં મગ્ન છે. તેમની તેવી નિષ્ઠાનો ભંગ કરવા માટે ઊંચા અવાજે (ટેર) બોલવાની જરૂર છે. (૧)

જેવી બળદેવજીએ ગાયોને ટેર દીધી ત્યારે ગાયો ચોંકી-ચમકીને એક ઠેકાણે આવી ગઈ.

મર્યાદા જીવોને, મર્યાદાવેશી પુરુષોત્તમ બળદેવજી સમાન અન્ય આચાર્યો,

મધ્વાચાર્ય, નિંબકાચાર્ય, રામાનુજાચાર્ય વગેરેએ કડક શબ્દોમાં પોતાની મર્યાદા અનુસરવા ઠપકાના સૂરમાં બોલાવ્યા અને તેવા જ ગ્રંથોને સંભળાવ્યા જેથી તેઓ પણ તેમની સમક્ષ આવી ગયા.

જ્યારે પ્રભુએ તો ગોપબાળો - પુષ્ટિ ભક્તોને પ્રેમ ભાવે ટેર કરી હતી. જેથી તેઓ ચોંકીને કે ચમકીને ન્હોતા આવ્યા પણ આકર્ષાઈને આવ્યા હતા.

નંદદાસજી આ લીલાના દર્શન કરી રહ્યા છે તે આગળ આપણને વર્ણન કરે છે કે ત્યાર પછી પ્રભુ ભોજન કરવા બેઠા, પોતાની સખા મંડલીને સાથે રાખીને.

નંદદાસજીને સ્વાનુભવ છે કે પોતે પહેલાં કેવા સંસારાસક્ત હતા ? અને તેમાંથી કેવા ભગવદ્ભક્ત થઈ ગયા ? તે માટે શ્રીગુંસાઈજીએ પ્રેમની ટેર જ કરી હતી ! જાઓ સામે કાંઠે એક બ્રાહ્મણ છે તે ભૂખ્યો છે, તેને તેડી લાવો... તે ભોજન નંદદાસજીને યાદ છે કેમકે તે ભોજન પછી તેમની દિશા સંસાર પ્રતિથી ભગવાન પ્રતિ થઈ ગઈ. તેમને પ્રભુમાં સખ્યભાવ હતો માટે તો નિકટ-નિપટ શબ્દ વાપર્યો હતો અને આપની ભક્તિ ગોપ્ય-અનન્ય હતી માટે તો પ્રાણ છોડવામાં પણ ગૌરવ હતું. રૂપમંજરી તો તેમના ભક્તિભાવને વધારનાર બળ (શક્તિ) હતું. પ્રભુ પોતાના સ્વકીયોની સાથે ભોગ ભોગવે છે અને ભક્તો પણ પ્રભુને સાથે રાખી વિષયોને ભોગવે છે, આ જ સમર્પણ ભાવ છે. પ્રભુ ભોજનને મીસે પોતાના વચનામૃત તથા જૂઠ્ઠા આરોગાવે છે.

શ્રીઆચાર્યજી પણ પોતાની વાણીથી જીવને પ્રેમરસનો સ્વાદ ચખાડે છે. અવાજે (ટેર) બોલવાની જરૂર છે. (૨)

(૨) મલ્હાર

૨/૪૧૯

જહાં ગોપાલ તહાં જુરે સબ સબ ગ્વાલ
પનવારે અપને લે ઉઠ ઘાયેં તીહી કાલ ૧
ભોજન સબ નિકી વિધ કીનો પાતર સજકે લાયો
કછુ અરોગ કુંજનમેં લીજો મોહન સબન સુનાયો ૨
કુકે કર કર, ડારત વ્યંજન કૌતિક અંબર છાયો
ચતુર્ભુજ પ્રભુ ગિરિધર અચવાવન માનો સુરપતિ ઝર લાયો ૩

ભાવાર્થ :

જ્યાં ગોપાલ-કૃષ્ણ બિરાજ્યા છે ત્યાં બધા ગ્વાલબાલ ટોળે વળી ગયા. કેમકે જે ગ્વાલ છે એટલે કે જે પ્રભુના સ્વકીય છે તે તો જ્યાં તેમના ભાવનું પોષણ કરનાર

પ્રભુ બિરાજે ત્યાં જ ટોળે વળે અને તેમાં કોઈ જ બાકી ન રહે (સબસબ) જ્યાં ફૂલ હોય ત્યાં જ ભ્રમર જાય, જ્યાં નાદ હોય ત્યાં જ હરણી દોડે.

ગ્વાલ જે પાણી (જળ) પીવા માટેનું પાત્ર યમુનાજીમાંથી ભરી લાવ્યા હતા તેની સમેત, પ્રભુ પાસે લઈને ધાયા, પોતે જ્યાં બેઠા હતા ત્યાંથી ઊઠીને દોડ્યા. જે દૈવીજીવ છે તે તો જ્યાં જ્યાં પ્રભુનો અનસાર મળે ત્યાં ક્ષણ પણ ગુમાવ્યા વગર દોડી જાય. પોતાના ભાવરૂપ યમુનાજીને સાથે લઈને. પ્રભુ છાક રૂપે પોષણ આપે તેનાથી પોતાના ભાવાધિકાર રૂપે પોતાની અવસ્થા બંધાય (પ્રેમ/આસક્તિ/વ્યસન). ભક્ત પ્રભુની સેવા તનુ-વિત્તજાથી અને ભગવદ્કથા શ્રવણ સ્મરણ ચિંતન કરી હંમેશાં પ્રભુની નિકટતાનો પ્રયાસ કરે તો પ્રભુ પણ તેના ભાવનું પોષણ કરે જ. (૧)

બધા ગ્વાલબાલ તથા (કૃષ્ણ) ગોપાલે સાથે મળીને આનંદપૂર્વક ભોજન કર્યું. પ્રભુનું અપાર માહાત્મ્ય હોવા છતાં પ્રભુ ભક્તવશ્યતાને કારણે સખ્યભાવ પ્રકટ કરીને સાથે બેસીને જ ભોજન કરે છે અને મજાક-હંસી કરે છે જેથી ભક્તના ભાવનું વિશેષ પોષણ થાય છે, પ્રભુના સ્નેહને કારણે.

પરંતુ એક ગ્વાલ એક નૂતન પાતર સજાવીને લાવ્યો અને ત્યારે બધાં જ ગ્વાલબાલ પ્રભુને વિનતી કરે છે કે આપ હવે આ ભોજન કુંજમાં સ્વામિનીજી સહિત આરોગો. ભક્ત ભગવાનનું માહાત્મ્ય ભૂલવા પણ નથી ચાહતો જેથી મર્યાદારૂપે એક જુદી પાતર સજાવી લાવ્યા અને કહ્યું આપ તો મોહન છો, મનુષ્ય લીલા કરીને અમને મોહ પમાડો છો પણ અમે એમ મોહ પામીયે તેવા નથી કેમકે આપના શ્રીહસ્તેથી જ અમોએ ભોજન કર્યું છે. આપ ગોપાલ છો તો અમે ગ્વાલ છીએ ! માટે આપના સુખનો વિચાર ભક્તે અવશ્ય કરવો જોઈએ. આપ એકાંતમાં પધારી પ્રત્યેક ભક્તના મનોરથ પૂરા કર્યા. (૨)

સાથે સાથે જે જે ભક્ત પ્રભુને જે આરોગાવવા માગતા હતા તે તે વ્યંજન પાતરમાં પધરાવવા લાગ્યા. આવી અલૌકિક લીલાના પડઘા દૂર દૂર આકાશમાં પડ્યા. ગ્વાલબાળના મનોરથ પૂરા થતા હોઈ દરેક જોસ જોસથી હરખની ચિચીયારી પાડવા લાગ્યા. આ અલૌકિક ધ્વનિ અંબરમાં છવાઈ ગયો. ત્યારે સૂરપતિને લાગ્યું. આ મહોત્સવનો પણ લાભ લઈ લઉં અને મારા અપરાધની ગ્લાનીને કંઈક ધોઈ નાંખવા પ્રયાસ કરું. વ્રજમાં મૂશળધાર વર્ષા કરીને મેં વ્રજવાસી અને વ્રજ પતિ સૌને ઘણા નારાજ કર્યા હતા. તો સૌને રાજી કરવાનો પ્રયાસ કરું. પ્રભુનું માહાત્મ્ય હું સમજ્યો છું. (ચતુર્ભુજ પ્રભુ) અને ગિરિધર થઈને જેમને મારો ગર્વ તોડ્યો

તેમનું સુખ વિચારીને ધીરે ધીરે વર્ષા કરવા લાગ્યો કે જેથી વ્રજભક્તો ગ્વાલબાલ ભોજન પછી આયવન કરે અને પ્રભુ પણ આયમન કરે.

જલ લેવા માટે કોઈને જવું ન પડે ! આમેય મેં આ સર્વને ઘણો શ્રમ આપ્યો છે ! (૩)

(૩) મલ્હાર

૨/૪૧૮

ચહુંદિશ હરિત ભૂમિ વન માંહ

જોર મંડલી જેમન લાગે બેઠ કંબકી છાંહ

૧

ધુમડ ઘટા છટા દામિની કી બરનત બરની ન જાય

ચહ સુખ શ્યામ તિહારે સંગ બિન ઓર અનત કહું નાંચ

૨

ધન્ય ધન્ય ગ્વાલ બાલ હરિ જિનકે કોર લે લે ખાય

પરમાનંદ બ્રહ્માદિક વિસ્મિત સિર ધૂની ધૂની પછતાય

૩

ભાવાર્થ :

વનમાં પ્રભુ ગોપ બાળકો સાથે છાક આરોગે છે તે સમયનું વિવરણ કરે છે.

વનમાં ચારે દિશામાં ભૂમિ હરિત છે. ઘટા ઉમડી-ધુમડીની અંધકાર કરી રહી છે તો વચ્ચે વચ્ચે વિજળીના જાતભાતના આકારની છટા ક્ષણાર્ધ માટે દર્શાય છે કે જેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. (૧)

ત્યારે દરેક ગ્વાલબાલ મનમાં વિચારે છે કે પ્રભુના સંગે બેસીને ભોજન લેવું તે પ્રકારનું સુખ, પોતાનું કેવું અહોભાગ્ય છે ! સાક્ષાત્ ભોજન કરતાં કરતાં દર્શન કરવા અને પ્રભુના જમ્યા પહેલા પ્રસાદ લેવા રૂપ મર્યાદાનો ભંગ પ્રભુ જ કરાવે છે. આવું સુખ તો શાસ્ત્રમાં પણ નથી કે અનુભવમાં પણ ક્યાંય નથી. (૨)

અને આ અનેરા દર્શનનો લ્હાવો લેતાં બ્રહ્મા વગેરે અધિકારી દેવો વિચારે છે કે આ ગ્વાલબાલ ધન્ય છે ! એટલે કે મહા ભાગ્યવાન છે કેમકે તેમના કાર્ય તો તેવા નથી કે નથી તેમનું કૂળ તેવું, છતાં હરિ કે જે બ્રહ્માદિક પર્યંત સર્વના દુઃખહર્તા છે, તે ગોપબાલના હાથમાંના કોળીયા લઈ લઈને ખાય છે. ભગવાનને તો ભક્ત આદરપૂર્વક ભોગ ધરે જ્યારે અહીં તો ભગવાન ભક્તના હાથમાંથી ઝૂંટવીને અનાદર પૂર્વક ખાય છે કે જે હરિ નિષ્કામ-નિર્ગુણ છે.

પ્રભુની આ લીલા બ્રહ્મા વને પણ સમજાતી નથી કેમકે વેદને અનેક વખત ફેરવીને જોઈ લેવા છતાં આ પ્રકારની લીલાનો ક્યાંય ઉલ્લેખ મળતો નથી. તેથી તો પોતાના સીરને ધુણાવતા જાય છે. સાથે સાથે પસ્તાવો કરે છે કે બ્રહ્મા જેવા અધિકારી થવા છતાં આવી ધન્યતા અમોને પ્રાપ્ત ન થઈ ! અને આ અનધિકારી

ગોપબાળકો અકલ્પ્ય સુખને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. અમે શા માટે આ બ્રહ્મપદ છોડીને આ વ્રજમાં ગોપબાળ ન થયા ? તેમ વિચારી વિચારીને પસ્તાવો કરે છે. (૩)

હવે કીર્તનમાં પ્રભુનું ધર્મ સહિતનું સ્વરૂપ જોઈએ.

(૧) ઐશ્વર્ય (૨) વીર્ય (૩) યશ (૪) શ્રી (૫) જ્ઞાન (૬) વૈરાગ્ય (૭) ધર્મી

હરીતભૂમિવાળું વન તે પ્રભુના ઐશ્વર્યનાં દર્શન કરાવે છે.

ચારેકોર સ્વચ્છ આકાશ-ઘાડું કાળું થયું અને છતાં તેમાં દામિની ચમકે તે પ્રભુના વીર્યના દર્શન છે.

શ્યામના સંગનું સુખ સમાન બીજું કોઈ સુખ નથી તે પ્રભુનો યશ.

એક ગોળાકાર મંડલીમાં કંદબની નીચે બિરાજવું તે ‘શ્રી’ શોભારૂપ છે.

બ્રહ્માજીને જ્ઞાન થયું કે પ્રભુ ગ્વાલબાલના શ્રીહસ્તમાંથી કોર લઈ લઈ ભોજન કરે છે. આ સર્વતોષિક કૃપાયુક્ત લીલા થઈ જે સર્વશ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રભુની જ્ઞાનરૂપ લીલા છે.

બ્રહ્માજીને મર્યાદા શાસ્ત્રમાં પ્રભુની આ લીલા જોવા પણ નથી મળતી તેથી તેમને બ્રહ્માપદમાંથી વૈરાગ્ય આવે છે આ પ્રભુનો વૈરાગ્યગુણ પ્રકટે છે.

અને જે સ્વયં પરમાનંદ છે તે ધર્મી છે.

હવે રસનો વિચાર કરીએ તો -

હરિતભૂમિ - શૃંગાર રસ

ધુમડ ઘટા છટા દામિની કી - રૌદ્રરસ

જોરમંડલી જેમન બૈઠ - હાસ્યરસ

ચહ સુખ શ્યામસંગ અનત કહું નાય - શાંતરસ

ધન્ય ધન્ય... વીરરસ (મર્યાદા ઉલ્લંઘન રૂપ વીરત્વ)

બ્રહ્માદિક વિસ્મિત - અદ્ભૂતરસ

અપને હાથ પાતનકો છતના કોઉ ટાંપ ડલા પર દીજે હો
સુન બલરામ શ્યામ જીત ચલી હોં તીત આગે વ્હેં લીજે હો ૧
પવન કોર બુંદ લાગી ટપકન અબ અવાર ક્યોં કીજે હો
નંદદાસ પ્રભુ ફિર ન સ્વાદ કહું જો વ્યંજન રસ ભીજે હો ૨

ભાવાર્થ :

વરસાદ પડવા લાગ્યો એટલે એક (સખી) બીજાને કહે છે કે, પોતાના હાથ રૂપ પાત્રનું છત્ર બનાવીને આ (ડલા) દડિયા પર ઢાંકી દો અને પછી સાંભળો, બલરામ તથા શ્યામ જ્યાં હોય ત્યાં ચાલો અને ત્યાં આગળ આરોગાવવા માટે તે (સામગ્રીને) લઈ લ્યો. (૧)

જૂઓ તો ખરા, પવન જોરમાં ચાલે છે. તેથી આપણે વૃક્ષ નીચે છીએ તો પણ ટપકાં પડવા લાગ્યા છે. માટે હવે અવેર શા માટે કરવી? જે વ્યંજન જળથી ભિંજાઈ જાય તેમાં પછી સ્વાદ ન આવે માટે જલ્દી કરો. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જે પતિત છે (પતન-પડેલો) તેને પણ કોઈ ભગવદીય સ્વહસ્તે (સ્વયં) આશ્રય આપે, તેના ડલા (મસ્તક) પર હાથ ધરી દે તો તેના પાતક ઢંકાઈ જશે, તેવું ભગવદીયનું સામર્થ્ય છે. (જૂઓ ગદાધરદાસની માધવદાસ પર કૃપા થઈ, વાસુદેવદાસ છકડા પર કૃષ્ણદાસે કૃપા કરી તેમ) ત્યારબાદ તે ભક્ત ભગવદ્ ગુણગાનનું શ્રવણ કરે (સુન) અને બલરામ તથા શ્યામ એટલે કે મર્યાદા પૂર્વક સ્નેહના માર્ગે ચાલે (ભક્તિ કરે) માહાત્મ્ય જ્ઞાન પૂર્વસ્તુ સર્વતોષિક સુદૃઢ સ્નેહની રીતે તેને પ્રભુ સન્મુખ કરે... (તીત આગે વ્હેં લીજે)

પછી ભગવદીયની કૃપા (પવન) ઝાપટથી તેનામાં રસની બુંદો ટપકવા લાગે ત્યારે ભગવદીય પ્રભુને વિનતી કરે છે - પ્રભુ હવે શા માટે અવેર કરો છો? આ જે પાતકી હતો તે હવે આપને લાયક રસરૂપ થઈ ગયો છે. તેનો આપની સેવામાં વિનિયોગ કરો. કેમકે તે હવે સારી રીતે સમજી ગયો છે કે (ફિર) જન્મ-મરણના ફેરામાં સ્વાદ નથી. કે જેવો સ્વાદ રસયુક્ત વચનો (વ્યંજન)માં છે. ભગવદ્ ગુણગાનમાં છે અને આ રસમાં ભીંજાયેલ સામગ્રી જેવા થઈ ગયા છે. તેને આપનો કરી લો. તેનો સ્વાદ લઈ લો. (સમય ગયે પછતાયે.) આપ નહિ આપના સંબંધથી તે દૃઢ થઈ જશે. જો અદૃઢ રહી જશે તો કેવી એ ગતિ થાય? માટે જલ્દી કૃપા કરો.

બાદર ઝૂમ રહે ચહું ઓર
સજલ શ્યામધન બરખત ઉનચે ઉમડ ઘુમડ ઘનઘોર ૧
છાક સંવારત જસોદા મૈયા ભોજન રાખે જોર
સુરશ્યામ હિત જિંહીં તિંહીં વિદ્ય કરી ચલી આતુર મન દોર ૨

ભાવાર્થ :

ચારેબાજુ વાદળ ઝૂમી રહ્યા છે. જલથી ભરપૂર કાળાં ઘન વાદળ ધીમે ધીમે (ઉનચે) વરસી રહ્યા છે ખૂબ જ વાદળ ઉમટીને આવી પણ રહ્યા છે જેથી ભારે વર્ષા થશે. (૧)
પોતાના લાલ માટે છાક મોકલવાની તૈયારી યશોદામાતા કરી રહ્યા છે અને બધી જ જાતનાં ભોજન ગોઠવી દીધા છે. ગોપી પણ શ્યામના સુખ માટે ગમે તે પરિસ્થિતિમાં પણ છાક પહોંચાડવા માટે ખૂબ જ આતુર મનથી દોડતી જવા લાગી છે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુની કૃપા છે તે તો જીવની રૂચિ ઉપરથી જણાય છે કેમકે પ્રભુના પ્રત્યેક કાર્યમાં તે પ્રવૃત્ત થવા ચાહે છે અને પ્રભુ તો પ્રાણરક્ષક છે, ભાવરક્ષક છે તેથી તેવા શ્યામ પણ પોતાની વિશેષ કૃપા વરસાવી રહ્યા છે. પ્રભુ ખૂબ કૃપા કરશે જ તેવો જીવને વિશ્વાસ પણ થઈ રહ્યો છે. (૧)

પ્રભુ હિતરૂપ ઉપદેશ કે “આ જીવ પર પ્રભુ કૃપા કરશે.” તેવો સંદેશ શ્રીમહાપ્રભુ સાથે આ જીવને પ્રભુ મોકલી રહ્યા છે. જેમ પ્રભુએ ઉદ્ધવ સાથે સંદેશ મોકલીને ઉદ્ધવ પર કૃપા કરી હતી. પ્રભુ સુખાર્થ જેને આનંદ આવે છે તેવો જીવ, ગુરુ આજ્ઞાને દરેક પ્રકારે માથે ચડાવી (માથે છાક પધરાવી) ખૂબ જ આતુરતાપૂર્વક મનને પ્રભુમાં જોડીને પ્રભુગામી બની રહે છે. ૨

વિરાજત સઘનકુંજકી ઓટ
ઈત જેવત મંડલ મધ્ય માધો ઉઠે મેઘકે કોટ ૧
નહેની નહેની બુંદન બરખન લાગ્યો રૂચિ ઉપજાવન કાજ
વરખા રીતુ વિલસત નંદનંદન સંગ લીચે સકલ સમાજ ૨

ભાવાર્થ :

વર્ષાઋતુ બરાબર જામેલી હોવાથી માધવે પોતાની મંડળી સહિત ખૂબ જ ગાઢી કુંજ કે જે આરામ કરવા લાયક છે ત્યાં બિરાજેલા છે. એકબાજુ પોતાના મંડલની મધ્યમાં બિરાજીને માધવ જમી રહ્યા છે તો બીજુ બાજુ વાદળોના કોટ-સમૂહ આવી રહ્યા છે. (૧)

તેની શરૂઆત રૂપે નાના નાના બુંદ મેઘમાંથી પડવા લાગ્યા. તેના કારણે તો સૌને ભોજનમાં રૂચિ ઉપજી. જાણે કે રૂચિ ઉપજાવવા માટે જ આ મેઘબિંદુ ન પડતા હોય ! એક બાજુ વર્ષાઋતુ પોતાના સમાજ-મેઘ-હરિયાળી-જલ-મોર-કોયલ આદિ પક્ષી અને અન્ય સાથે મંડળીમાં વિલાસ કરી રહી છે અને આ બાજુ નંદનંદન પોતાના સકલ સમાજ સહિત વિલાસ કરી રહ્યા છે.

પુષ્ટિપ્રભુ સર્વ કોઈ સાથે વિહાર-વિલાસ કે ભોજન નથી કરતા પરંતુ પોતાની મંડલી સાથે જ કરે છે અને તે પણ સર્વ કોઈની નજર ન પડે તેવા એકાંત મનોરમ સ્થળે કે કોઈ ત્યાં આવી પણ ન શકે, તેવી સઘનકુંજમાં. (કુંજ એ નાની-કુદરતી-પ્રાઈવેટ જગા ગણાય છે.)

પ્રભુ પોતાની મંડલીમાં બિરાજીને જ ભોજન કરે છે. આ મંડલીનો અને પ્રભુનો અપરાધ અગાઉ કર્યો હોવાથી મેઘને ઘણી ગ્લાની છે તેથી તો વર્ષાઋતુમાં નાની નાની બુંદ વરસાવીને તેમને પ્રમોદ કરાવે છે. પ્રમોદને કારણે ભૂખ ઉઘડે છે, આ ઉદીપન વિભાવ છે, ભાવની વૃદ્ધિના ઉપાય છે. પ્રભુનો ભક્તો પ્રતિ અને ભક્તોનો પ્રભુ પ્રતિ પ્રેમ ઉભરાય. રસ માણવામાં આનંદ આવે તેવા ઉપાય છે. આ મેઘ ગરમીની ઋતુમાં પ્રભુના ઉપર છાયા બનીને સાથે સાથે સખાની જેમ ચાલે છે. મેઘને યાદ આવે છે કે ગિરિરાજીને અન્નકૂટ ધર્યો અને પ્રભુ ગિરિરાજ રૂપે આરોગ્યા ત્યારે જ ઈંદ્રની પ્રેરણાથી અમારામાં પ્રભુ પ્રતિ દ્વેષ ભાવ પ્રકટ થયો હતો માટે અત્યારે પ્રભુ જમે છે ત્યારે હું તે દ્વેષભાવનાને બદલે હવે પ્રેમ ભાવે વરસું. અને તેનાં કારણે મારી ભક્તિમાં રૂચિ થાય. મને માહાત્મ્યજ્ઞાન તો સ્ફૂર્યું છે હવે સ્નેહની વર્ષા કરીશ તો તે ભક્તિ થઈ જશે. પ્રભુને શ્રમ ન થાય માટે નાની નાની બુંદો જ પડે છે. પોતાના પ્રેમની અભિવ્યક્તિ પ્રભુ આગળ આ બુંદો થકી કરે છે. પ્રભુને પણ ભક્તની આવી ભક્તિ જોઈને ભક્ત પ્રતિ રૂચિ પ્રકટે છે અને જતાવે છે હવે તો અધિક ભોજન કરશું એટલે કે તમારો પ્રેમ પણ ઘાડો થશે, અધિક્તા પામશે. મતલબ કે તેની અવસ્થા આસક્તિ, વ્યસનરૂપે વિસ્તરશે. મેઘ અને સખામંડલી બંનેમાં એકસાથે પ્રભુ આ રીતે ભક્તિ વિકસાવે છે.

ભક્તિનો વિકાસ એ જ તો વરખા ઋતુનો વિલાસ છે. વરખા ઋતુમાં ગોપીજનો, સખામંડળી, ગાયો, નંદ-યશોદા વગેરે સૌના પ્રેમબીજને આપ અંકુરિત કરે છે. જે છોડ છે તેમની ડાળી-પાન મજબુત થાય છે. આ પ્રેમજળના પોષણથી પ્રભુ સર્વ સ્વકીયો માટે મેઘ બને છે, વરખા ઋતુ બને છે. કેમકે પ્રભુ નંદનંદન-લાડીલા છે. પ્રભુ સર્વને સંગે લે છે એટલે કે સંગ-સ્વરૂપાનંદ આપે છે.

પ્રભુ આ અંગસૃષ્ટિને જ પોતાનો સમાજ ગણે છે. બાકી સર્વ તો આપની પ્રજા માત્ર છે.

અહીં પ્રભુસ્વરૂપને માધો કહેતાં મધુર. જેથી ભક્ત-ભ્રમર હોય તે જ આપની મંડલીમાં આવે અને પ્રભુ તેમને પોતાના આનંદ રસનું પાન કરાવે. આ વર્ષાઋતુ પૂરી થયેથી સ્વચ્છ શરદ ઋતુ આવતાં જ પ્રભુ અલૌકિક પૂર્ણદાન કરવાના છે, તેની આ બધી પૂર્વભૂમિકા છે. (૨)

(૭) મલ્હાર

૨/૪૨૦

ગ્વાલન પ્રેમ પ્રીત રંગભીની

છાક ચલી લેં નંદનંદન પેં ચંચલ ચપલ ગતિ કીની

૧

કરીકે પાક જતનસોં રાખ્યોં ઉપર કામરી દીની

ચાર પાંચ જુરી જુથ આચ મિલી એકસંગ કરી લીની

૨

ઉદિત ભઈ બરખા ઉત બરખત વગી ચલી ઊઠી ઘાઈ

બરખા રીતુ કે ગીત ગાન સુન સૂરશ્યામ પેં આઈ

૩

ભાવાર્થ :

વર્ષા ઋતુ સૌને ભિંજવવા જ આવી છે તથા ભીંજાવાથી તો પોષણ મળે છે, આનંદ મળે છે, રૂપ ખીલી ઉઠે છે સૃષ્ટિનું ! પણ આ વ્રજની ગ્વાલન તો પ્રભુ પ્રતિનો પ્રેમ અને પ્રભુની ગ્વાલન પ્રતિની પ્રીત આ બંને ભેગાં મળતાં એક નવી જ ભાત નવો જ રંગ બન્યો છે. તેનાથી તે ભીંજાઈ ગઈ છે. તેવી ભાવભીની ગ્વાલન પ્રભુની પ્રસન્નતા અર્થે છાક લઈને ચાલી છે. ભાત ભાતની ભાવ-વાનગીઓ છે તેના શીર પર ! તેની ગતિ ચંચલ છે એટલે કે પ્રભુ માટે શું કરું અને શું ન કરું તેનો જ સતત વિચાર છે અને ચપળતા છે તેથી તો બધા જ ભાવ સારી સાચી દિશામાં કરે છે. તેથી તેની ગતિને ચંચલ-ચપલ કહી છે. (૧)

તે સાવચેતી, અગમચેતી પણ રાખે છે. જેથી તો દરેક ચીજ તેને જતનથી-કાળજીપૂર્વક પકવી છે. તેનો ભાવ કાયો નથી પકવ છે અને તે પકવતામાં પણ

સાવચેતી છૂપાયેલી છે. વળી તે છાક ભીંજાઈ ન જાય કે પક્ષી, ધૂળ વગેરેથી બચાવવા તેના પર કામળી ઢાંકી દીધી છે. તેના પકવ ભાવને પણ દૂષિત નજરોથી બચાવવાના ઉપાય તેને કર્યા છે. તે એકલી પણ નથી જતી પણ તેના સમાનભાવવાળી ચાર-પાંચને સાથે રાખીને ચાલી છે. જેથી કૃષ્ણલીલાના ગુણગાન થઈ શકે. એકાંત સેવવાની તો જ્ઞાનમાર્ગની રીત હશે પણ આ તો ભક્તિ માર્ગ છે. ભક્તિવર્ધિનીમાં શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે - એકાંત બાધને આમંત્રિત કરે છે માટે તેમ ન કરવું.

શ્રી આચાર્યજી સંન્યાસનિર્ણયમાં આજ્ઞા કરે છે ઘર છોડનારા માટે

અતઃ આદૌ ભક્તિમાર્ગે કર્તવ્યાદ્ વિચારણા
શ્રવણાદિ-પ્રસિધ્ધર્થ કર્તવ્યઃ ચેત્ સ ન ઇષ્ય તે
સહાય સંગ સાધ્યત્વાત્ સાધનાનાં ચ રક્ષણાત્
અભિમાનાત્ નિયોગાત્ ચ તદ્ ધર્મેશ્ચ વિરોધતઃ

કથાશ્રવણમાં પ્રવૃત્તિ કરવા માટે પ્રેરકના સંગની જરૂર છે તથા શ્રવણ વગેરેમાં સાધનોની જરૂર છે, નહિ કે ત્યાગ માટે. આમ સમાન શીલવાળી સખીઓ સાથે ગુણગાન કરતી નીકળેલી ગોપીઓને પાછી સહાયક વરખા ઋતુ બની, કેમકે તે તેમના ભાવને ઉદ્દીપ્ત કરનાર છે અને તેમની ચાલને ઝડપી બનાવનાર છે. તેથી વેગથી પ્રભુ પ્રતિ વહેવા લાગી. વરખા ઋતુ પણ જાણે તેમના ગુણગાન સાથે સુર મિલાવતી હોય તેમ ગીત-ગાન કરતી હતી.

પ્રભુ પ્રતિ જવામાં આવા જીવની ગતિ વધે તેમાં આશ્ચર્ય શું અને તે પ્રભુને મળી તેમને પ્રસન્ન કરી દે એ જ એનો મુકામ... ! (૨) (૩)

(૮) મલ્હાર

૨/૪૨૦

ગહેરી સઘન અતી શ્યામ ઢાક હી છાંહ આઈ છાક
કાહેકો કરત અવાર
ઉમડઘુમડ રમઝુમ ચહુંદિશતે ઘટા આઈ
નિઘરક ભયે ડોલત દેખો નિહાર
હાં હાં કહી ભલી બાત ટેરી ગ્વાલ કીની પાંત
અર્જુન તુમ લેહો ભૈયા પનવારો દેહો ડાર
કુંભનદાસ પ્રભુ ગોવરધનધરન લાલ છાક વાંટ
આજ્ઞા દીજે જેવન લાગેં તીહી વાર

૧

૨

ભાવાર્થ :

મોટા ગોપ કહે છે કે જૂઓ આ શ્યામઢાક પાસે છાક આવી ગઈ છે અને આ જગા પણ સઘન છે. જેથી વરખા પણ ન ટપકે અને જગા ગહેરી કહેતાં ઉંડી છે જેથી અન્ય પશુ-પક્ષી વગેરે ન આવે, એવી અહીં છાંય છે. વળી વાદળો તો ભરપૂર ઉમડ-ઘુમડ ચારે દીશાથી આવી રહ્યા છે અને રમઝુમ કહેતાં તેનો પવનનો અવાજ પણ આવી રહ્યો છે. અથવા તો નાની બુંદો પણ પડતી જણાય છે અને આ ઘન તો જાણે બેરોકટોક ડોલતા ડોલતા આવે છે તે તો જૂઓ. (૧)

ત્યારે બીજા ગોપબાળકો પણ આ વાત સાથે સહમત થઈને કહે છે. હા.. હા... તમે સારી-સાચી વાત કહી. જેથી બૂમો પાડી પાડી બધાંની પંગત પાડી દીધી, બેસાડી દીધા અને વડા ગોપે આજ્ઞા કરી કે અર્જુન, તુ જળ પીવાના દડીયા બધાની સામે નાખી દે.

હવે તો ગોવરધનલાલ છાક વાંટી દે અને આજ્ઞા આપી દે કે તુરત જમવા લાગી જઈએ. આવી લીલાના દર્શન કુંભનદાસજી કરી રહ્યા છે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રીવલ્લભનો આશ્રય તથા શ્યામ-કૃષ્ણનો આશ્રય કે જે ગહેરી-ઢાક ખૂબ જ ઊંડો તથા સઘન-સંપૂર્ણ આશ્રય છે તથા વિશેષમાં આપણા ભાવના પોષણ રૂપ છાક-વચનામૃત-અધરામૃત પણ પીરસાશે. તો પછી હવે આપણે બીજા કોની રાહ જોઈ રહ્યા છીએ ?

વળી, આપણા આ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગને માણવામાં વિક્ષેપ રૂપ ઘટા-કાળા વાદળો કે જે કૃષ્ણ (કાળા) નામથી આપણને છેતરશે. તે આવે છે તો પ્રહાર કરવા (ઉમડ-ઘુમડ) પણ દેખાવ એવો કરે છે કે જાણે વલ્લભની વાણી કે વલ્લભનું નામ લે છે - તેમ રમઝુમ કરતા મનને પ્રસન્ન કરવાનો દેખાડો કરે છે પણ હકીકત તેવી નથી કેમકે તેઓનો ઉદ્દેશ ભક્તિ નથી યશ-કામ છે. નહિં કે ચતુઃશ્લોકીમાં બતાવેલ કૃષ્ણકામ-કૃષ્ણાયશ વગેરે છે.

આ વંચકતા જાણી લીધી અને સૌ ભોળા વૈષ્ણવો પાસે ખૂલ્લી કરી ત્યારે બધા કહે - કે તમે સારી વાત કરી. તેથી બધાં વૈષ્ણવો એક જૂથમાં રહેવા લાગ્યા કે જેથી અન્ય સંગ ન થાય તથા અર્જુન નામક કૃષ્ણ સખાને આજ્ઞા કરી કે તમે બધાને પનવારો આપો એટલે કે કૃષ્ણાધરામૃતની પાત્રતા રૂપ સદુપદેશ સમજાવો અને જે પાત્ર હશે તેને કુંભનદાસના પ્રભુ કે જે ગોવર્ધનધરણ છે તેવા લાલ 'છાક'

પોતાના અધરામૃતનું દાન સ્વયં કરશે તથા જ્યારે શ્રીવલ્લભ આજ્ઞા કરે ત્યારે એટલે કે સાંપ્રદાયિક મર્યાદાનુસાર વલ્લભના ઉપદેશ-આજ્ઞાનુસાર જ પ્રભુનો ભજનાનંદનો લાભ લેવાનો છે. સ્વતંત્ર રીતે નહિ, કેમકે પ્રભુ પુષ્ટિ કરે તે પુષ્ટિ માર્ગ અને ભક્તિ માર્ગનુસાર ભગવાન પુષ્ટિ કરે તે પુષ્ટિભક્તિ માર્ગ અને તે જ વલ્લભનો માર્ગ.

(૯) મહાર

૨/૪૨૧

આઈ જૂ શ્યામઘટા ઘનઘોર ચહુંદિશ તેં, બરખત આવત બડી બડી બુંદી
બોહો પ્રકાર બિંજન પઠયે નાના વિધ સંવાર બેઠે હો ફેલાય
કેસે લાગે હો અબ દોના પાતર ગુંદન ૧
પ્રબલ પ્રકાશ આકાશ ભયે આય મીલ્યો ચમચમાત વીજ
લગત ડરપાવત ઉન્દન
નંદદાસ પ્રભુ સંકેત પત વડવાન દીયે
લાય ડલા ભાજનપર આતુરકે લાગે મુંદન ૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ અને વ્રજગોપો ભોજનની તૈયારી કરી રહ્યા છે, છાક આવી ગઈ છે એટલામાં જ ઘનઘોર શ્યામઘટા ચારેબાજુથી આવી ચડી અને મોટા મોટા બુંદ પડવા લાગ્યા. ત્યારે આ બાજુ માતાજીએ તથા વ્રજાંગનાઓએ ઘણા ઘણા પ્રકારનાં ભોજન મોકલ્યા હતા તે બધાંને સારી રીતે ગોઠવીને ફેલાવીને બધાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે દોના અને પાતર કેવી રીતે મૂકવા? એટલે કે ભોજન કઈ રીતે કરવું અને તૈયાર સામગ્રીને કેવી રીતે વરસાદથી બચાવવી? (૧)

વળી આકાશમાં તો ખૂબ જ જોરદાર વીજળીના ચમકારા થાય છે અને તે ઉંદર જેવી ડરપોક, સૌને ડરાવી રહી છે. બધાં જગા છોડી શકવાની પણ હિંમત નથી કરી શકતા. ત્યારે નંદદાસજીના પ્રભુએ બધાની મુશ્કેલી દૂર કરી દીધી. સંકેત માત્રમાં વડના વૃક્ષ પોતાનાં પાન ભોજન ઉપર ખેરવી દીધા. તેથી ખૂબ જ ઝડપથી ભોજન ઢંકાઈ ગયું અથવા પ્રભુએ સંકેત વનના પાન લાવી દીધા એટલે સૌએ મળીને ઝડપથી-ત્વરાથી ભોજનને ઢાંકી (મુંદી) દીધું. (૨)

(૧૦) મહાર

૨/૪૨૪

સખી મોહે કરો ઉનકી છકીહારી
કર ભોજન બહુ ભાંતિ ભાંતિ કે મોહે દેહો તુમ સીર પર ધારી ૧
હોં છકી હારી હો છકી હારી ચલ મન મિલી દોઉન કો ટેટોરી
આવો હોં વ્રજરાજ લડે તેં તુમ જેવોં હોં રહુ વદન નિહારી ૨
વદન નિહારી સમ્હારી અપની બલી બલિહારી હોં વારી
શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધરન સુરભી કો ટહે હૂંક કટું કહારી ૩

ભાવાર્થ :

મને શ્યામના દર્શનની બહુ જ તાલાવેલી જાગી છે માટે હે સખી, મને શ્યામની છકી હારી-છાક લઈ જનારી કરો અથવા હે સખી કંઈક કરો કે હું લાલના પ્રેમમાં છકેલી રહું.

તમે સૌ પ્રભુને પ્રિય તેવા જાત જાતના ભોજન તૈયાર કરો અને તે બધાને ટોપલામાં સજાવીને મારા શીર પર મૂકી આપો. પ્રભુને પ્રિય શું શું છે તે મને કહો કેમકે હું તો અબૂધ છું, અજ્ઞાન છું પણ આપ સૌ જાણો છો તો કૃપા કરી કહો તો હું તે સર્વને મારા શરીર પર તથા બુદ્ધિમાં ધારણ કરીશ. (૧)

પછી તો હું ‘છકીહારી’ તમારા માટે છાક લઈને આવી છું તેમ વનમાં ચાલતી ચાલતી, તેમનામાં મગ્નચિત્ત થઈને (મન મિલી) બંનેય ભાઈ શ્યામ-રામને બૂમ પાડતી ફરીશ.

મારામાંની કંઈક લૌકિકતાને કારણે હું છકેલી રહેતી હોઉં તો આપના સામર્થ્ય આગળ તો હારેલી જ છું, તેમ વારંવાર વાણીથી અને મનથી બંનેથી જોરશોરથી કહેતી ચાલીશ.

પછી હું બૂમ પાડવા છતાં આપ મારી ટેર નહિ સાંભળો તો હું કહીશ કે હે વ્રજરાજ, નંદરાયજીના લાડીલા તમે પધારીને ભોજન કરો ત્યારે હું આપના વંદન કમળના રસને ભ્રમરની જેમ પીતી રહીશ. કેમકે નંદજીનું નામ લેતાં વેંત તો આપ પધારશોજ. (૨)

મારું અભિમાન મેં છોડ્યું છે અને આપ તો નંદરાયજીના લાડીલા છો તો તે લાડ-બાલને યાદ કરી અમારા પરનો ક્રોધ દૂર કરો અને પધારો. આપના સુખમાં જ અમારો આનંદ છે. (આપ જેવો) મને તો આપના વદન કમળમાં પ્રકટ થતો

સંતોષ જ જોવાથી રાહત-આનંદ થશે. આપનું વદનકમલ નિહાળવામાં હું મારું ભાન ન ખોઈ બેસું તે પણ મારે સમ્બાલવાનું છે, તે માટે હું સભાન પણ રહીશ કેમકે આપને શું ભોજન કરવું છે તે મારે પીરસતા રહેવાનું છે. મારા આ સદ્ભાગ્ય માટે આપની કૃપા જ કારણભૂત હોવાથી હું આપ પર વારી જઈશ. હવે ગોપીને ભાન થાય છે કે તે તો પ્રભુ સાથેની લીલા ચિંતનમાં જ આ બધું વિચારી રહી છે. તેની ટેર સાંભળીને પણ આપ છાક ઉતરાવી લેવા પધાર્યા નથી તેથી કહે છે હે વિઠ્ઠલ, હે ગિરિધર, મારું દુઃખ દૂર કરવા એટલું તો કહો કે આપ સુરભી-ગાયોને કઈ જગાએથી હાંક મારી રહ્યા છો ? તો હું તે સ્થળેથી આપની ભાળ મેળવું. વળી એમ કહે છે કે - હું પણ આપની સુરભી ગાય છું મને શા માટે આપ હૂંફ નથી મારતા ? હું તો સુરભીની જેમ જ આપના તરફ દોડતી આવી રહી છું. જેમ સુરભી પાસે દૂધ રૂપ ભોજન છે તેમ મારે માથે પણ આપના માટે છાક-ભોજન છે માટે પ્રભુ કૃપા વિચારીને મારા નામનો પૂકાર પણ કરો. મને કૃતાર્થ કરો. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

અહીં જીવ મહાપ્રભુને કહે છે કે આપ તો પ્રભુના પ્રિય (સખી) છો. આપ કૃપા કરી મને એવા પ્રભુપ્રેમનું દાન કરો કે હું પણ પ્રભુ (ઉનકી)માં છોકલો રહું. મારી આસક્તિ દૃઢ થાય.

પ્રભુના ગુણગાન-નામ-રૂપ-લીલાની અનેક યશગાથાઓ રૂપ ભોજન કરાવીને મારા શીર ઉપર આ પ્રભુને પધરાવી દો એટલે કે મારે માત્ર એમનો જ આશ્રય રહે તથા મારી બુદ્ધિ (શિર) ઉપર આપ જ બિરાજેલા રહે.

બુદ્ધિ પ્રેરક કૃષ્ણાસ્ય પાદપદ્મ પ્રસિદ્ધતુ

હું તનસેવાથી (હોં છકી હારી) અને મારા જ ધનની સેવાથી (બીજીવાર હોં છકી હારી) તથા સાથે મનથી પણ (ચલ મન) આમ બધું મળતાં માનસી સિદ્ધ થાય અને મારી વાણીમાંથી પ્રભુનામ સિવાય કંઈ સ્ફૂરે નહિ. (ટેટોરી) આવા પ્રભુ મારી પર કૃપા કરી સાક્ષાત્ સામે ભક્તોધ્ધારક સ્વરૂપે પ્રકટ થઈ જાય કે જે ત્રિલોકના નાથ છે તે ગોકુલના રાજા નંદરાયના લાડીલા પુત્ર રૂપે પધારે અને હું આપને મારા હસ્તથી જમાડું કે જે પૂરા બ્રહ્માંડના સર્વનું પોષણ કરી રહ્યા છે. બસ પ્રભુની સન્મુખ બેસીને આપના દર્શન કરતાં મારો આપમાં નિરોધ સિદ્ધ થઈ જાય, જેવી રીતે વ્રજલીલામાં ગોવર્ધન ધારણ લીલા કરી ત્યારે ૭ દિવસ સન્મુખ રહેવાથી વ્રજભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ થયો હતો. પણ અહીં તો શ્રીવલ્લભની કૃપાથી આપને

જમાડતાં, દર્શન કરતાં આપમાં મારું ચિત્ત લાગી જાય અને આપનું મારામાં. કેમકે આપ પણ મારું વદન નિહારો. (ટૂંક ૩ માં ફરી 'વદન નિહારો' છે) છો ત્યારે આપે મને આપની જાણીને સંભાળી લીધી છે. તેમ શ્રીવલ્લભને મનાવી કહું છું, કે મને આપના બલથી જ આ શક્ય બની શકે છે માટે તો હું આપ પર તથા પરમ કૃપાળુ પ્રભુ ઉપર બલિહારી જાઉં છું, વારી જાઉં છું.

પ્રભુએ તો મને આપની પ્રિય તેવી સુરભી ગાય જેવું સ્થાન આપ્યું હોય તેમ જણાય છે, કેમકે પ્રભુ મારા નામની ટેર કરી રહ્યા હોય હાંક મારી રહ્યા. સાચે જ પ્રભુ વિઠ્ઠલ છે, મારા અજ્ઞાનને દૂર કરનાર છે અને મારા પર અનુગ્રહ કરનાર છે. મને ભક્તિ રૂપ દાન કરનાર ગિરિધર પણ છે.

હું આપ માટે બલિહારી જવા સિવાય શું કરી શકું ?

રાજભોગદર્શન

(૧૧) મલ્હાર

૨/૪૨૭

સખી અબ મોપેં રહ્યો ન જાય

ચલિ રી ઉનહીં પે જૈયે જહાં ચરાવત ગાય

૧

અંગઅંગકી સબ સુધી ભૂલી દેખત નંદકીશોર

મેરો મન હરિ લિયો તબ હી કો જબ ચિતયેં ચહ ઓર

૨

નહેની નહેની બુંદ પરત બાદરકી નેક હૂં ઘર ન સુહાય

શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધરન લાલકોં અબકેં આન મિલાય

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાના સમાન ભાવવાળી સખીને પોતાના મનની વાત કહે છે.

હે સખી અત્યાર સુધી તો ધીરજ ધરી પરંતુ હવે મારાથી તેમના વગર રહી શકાય તેમ નથી, આ આસક્તિની દશા છે. જેમાં ભક્તને ભગવાનની જ માત્ર તલપ લાગે છે. હવે ઘર બેઠાં પ્રભુ પધારશે તેવી આશ ઠગારી છે માટે ચાલ હવે તો તેમની પાસે સામે ચાલીને જઈએ. એ ક્યાં હશે ? તેની મને ખબર છે કેમકે તેઓ તો ગાયો ચરાવતા વનમાં હશે. પુષ્ટિપ્રભુ તો ભક્તોના ભાવનું પોષણ જ સતત કર્યા કરે છે. પ્રભુ ક્યાં હશે ? તે મુકામ તો ભક્તોની પાસે હશે, તે જ જવાબ છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પ્રભુ કૃષ્ણનું ભૂતલ પર પધારવું તે ભક્તોના વિરહ દુઃખને દૂર કરવા માટે જ છે. બાકી બધાં તો વ્યૂહ દ્વારા થઈ શકે તેવાં કાર્યો છે. (૧)

ગોપીની દશા હવે તો વધારે વિકટ થઈ રહી છે તેની પ્રેમ દશા આસક્તિમાંથી વ્યસનાવસ્થાને ધારણ કરે છે. તેથી તો પોતાના સર્વ અંગની સૂધીબુધ ખોઈ બેસે છે અને ત્યાં બેઠે જ પ્રભુને શોધે છે. (દેખત). જેમકે નંદનો કીશોર હોવાથી ગોકુલ પાછો પધારતો હોય! કીશોરીના પ્રેમને જાણીને પધારતો હોય! નંદ કહેતાં તેને ગોકુળની, યશોદાજીના ઘરની લીલા સ્મૃતિમાં આવે છે અને કિશોર કહેતાં ગોપીજનો સાથેની લીલામાં ખોવાઈ જાય છે. આમ ભગવદ્લીલાના ચિંતનને કારણે ફરી પાછી થોડીક સુધી પાછી આવે છે.

ભગવદ્ ગુણગાનથી વિરહ શાંત થાય છે. તે પંચપદ્યાનિ ગ્રંથની ટીકા તથા નિરોધ લક્ષણ ગ્રંથથી સમજી શકાય તેમ છે. પ્રભુ જ ભક્તની વિકળ લીલામાં તેને તેમ કરવા પ્રેરે છે. અન્યથા પ્રભુનો સાક્ષાત્ સંયોગ થતાં પહેલાંજ તેના પ્રાણ તેના દેહને છોડીને પ્રભુ પ્રતિ દોડી જાય ! લીલા ભાવના અને ભાવભાવનાના ચક્ર ચાલવાને લીધે પ્રભુ સાક્ષાત્ પ્રકટ થાય છે. સ્વરૂપ ભાવનામાં પ્રભુની સ્થિતિ થતાં વારમાં જ. ગોપી હવે પોતાની સખીને વાત માંડીને કહે છે કે - આ નંદકિશોર વગર હું નથી રહી શકતી, તેવું થવાનું કારણ એ છે કે એક વેળા મારી દૃષ્ટિ તેમના પર પડી અને તેમની દૃષ્ટિ મારા પર પડી ત્યારે દૃષ્ટિ સમેત આપ મારા ચિત્તમાં બિરાજી ગયા. ત્યારથી તેમને મારું મન જ હરિ લીધું છે.

મન જ બધી ઈંદ્રિયોનો રાજા છે તેમ ભગવાન સ્વયં ગીતાજીમાં આજ્ઞા કરે છે. હવે મારું મન હરાઈ ગયા પછી મારી દશા આવી થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

સિદ્ધાંતમુક્તાવલીમાં શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે. ચેતસૂ તત્ પ્રવણં સેવા. ચિત્તનું પરોવાઈ જવું તે સેવા. એટલે કે ભગવાન ચિત્તમાં બિરાજે પછી અંતઃકરણના સર્વ દોષો નિવૃત્ત થઈ જાય. તેથી પ્રપંચની વિસ્મૃતિ થઈ જાય અને ભગવદ્પ્રેમ ભગવદાસક્તિમાં વિકસીત થઈ જાય ત્યારે પ્રભુમાં મન અટકી જાય, નિરોધ સિદ્ધ થાય. આ જ માનસી સેવા. બધાં અંગો સ્વતઃ પ્રભુની સેવા કર્યા કરે, મનની આજ્ઞાની હવે જરૂર ન રહે. (૨)

આ જે વર્ષાની નાની નાની બુંદો આકાશમાંના વાદળમાંથી પડે છે ત્યારે તો મને ઘર સ્હેજે ગમતું નથી. તેથી તો હું તને વિનંતી કરું છું સખી, કે મારાથી રહેવાતું નથી મને એમની પાસે લઈ ચાલ.

ભક્ત ભગવાનમાં આસક્ત થઈ જાય ત્યારે ભગવાન પણ ભક્તમાં આસક્ત થઈ જાય છે અને ત્યારે ભગવાન જે વાદળ સમાન મેઘશ્યામ છે તે ભક્ત ઉપર કૃપાના

બુંદ વરસાવે છે. ભક્તના ભાવને પોતાનો ભાવ ચખાડે છે. સાનુભવ જતાવે છે. રસના બુંદ કે જે અમૃત કરતાં પણ અધિક છે તેવા ભજનાનંદરૂપ રસનો સાનુભવ કરાવે છે. ત્યારે થોડુંક ચારણ મળે પછી અધિકની આશા જન્મે અને તે ન મળે તો વિહવળતા વધે તેમ ગોપીને પણ વિહવળતા વધી છે તેને ઘર-સંસાર ત્રાસજનક લાગે છે. લોક-વેદ ફીકાં જ નહિ પણ કડવાં લાગે છે. ભક્તિવધિર્નીમાં શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે.

ગૃહસ્થાનાં બાધકત્વં અનાત્મત્વં ચ ભાસતે
યદા સ્યાદ્ વ્યસનં કૃષ્ણો કૃતાર્થઃ સ્યાત્ તદૈવહિ
તાદૃશસ્યાપિ સતતં ગૃહસ્થાનં વિનાશકમ્
ત્યાગં કૃત્વા યતેદ્યસ્તુ તદર્થાર્થેક માનસઃ

જ્યારે ગૃહ બાધક અને અનાત્મ લાગે ત્યારે જાણવું કે હવે આ વ્યસનદશા પકવ અવસ્થા છે અને આ જ તો ફળદશા છે. તેવા માટે તો ઘરમાં રહેવું તે પોતાનો વિનાશ કરવા જેવું છે તેથી તેને તો લોક વેદનો ત્યાગ કરી, ક્યાં પ્રભુ પ્રાપ્ત થાય તે જ માનસમાં રાખી વિચરણ કરવું જોઈએ. પ્રભુને શોધવાના ભાવ સાથે અત્યંત વિરહદશાની અનુભૂતિ કરવી જોઈએ. આમ થતાં સંયોગ-વિપ્રયોગ-સંયોગનું ચક્ર ચાલશે.

ગોપીજનો પણ ફલ પ્રકરણમાં આ રીતે જ પ્રભુને શોધવા ફર્યા ત્યારે પ્રભુ પ્રાપ્ત થયા અને સ્વરૂપાનંદનું દાન કર્યું.

બસ ગોપી તો હવે વનમાં જવા નીકળી પડી છે. કોઈ સખી સાથે નથી છતાં ભ્રમવશ કહ્યા કરે છે કે તું હવે મને પ્રભુની સાથે મિલન કરાવી દે, એ પ્રભુ કે જે પોતાના ભક્તની સાથે જ બિરાજે છે શ્રીસહિત. મારા જેવી આંધળીની દૃષ્ટિ છે આપ તો એટલે કે આપ શ્રીવિહ્વલ છે અને આપે મારી અનેક વખત રક્ષા કરી છે. ઈંદ્રના કોપ વખતે ગિરિધારીએ રક્ષા પણ કરી અને આપના સ્વરૂપના દર્શન સાત દિવસ કરાવતા રહ્યા. પૂરા સંયોગ રસનું સતત દાન કર્યું. વનમાં પધારીને વિયોગ ન્હોતો કરાવ્યો ? તે વખતે આટલી બધી કૃપા કરવાવાળા આપ વિહ્વલ ગિરિધર છો. હે સખી, જો તું મને તેમની પાસે લઈ જઈશ તો તે મને પણ મળવા ઈચ્છતા જ હશે.

આમ ગોપી પ્રભુ વિરહમાં જલ્પના કરે છે.

ગદ્યમંત્રમાં પણ આ જ વાત શ્રીઆચાર્યજી દૈવીજીવના હૃદયમાં સ્થાપવા માંગે છે

કે જીવ પ્રભુથી સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી વિખૂટો પડી ગયો છે. પોતાના પરમ પ્રિયથી વિખૂટા પડવા છતાં તેને સંબંધનું અજ્ઞાન છે. તેથી તાપ-કલેશ પણ થતો નથી. તેથી સંબંધ યાદ કરાવે છે. આમ પ્રભુનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા માટે જીવને પ્રભુની આત્મી જોઈએ, તે બતાવે છે. (૩)

(૧૨) મલ્હાર

૨/૪૨૭

કોઈ માઈ કેસેં હી જો કહો

નવરંગ ગિરિધરલાલ લાડીલો મમ કુચ બીચ રહો. ૧

જે નહિ જાનત મરમ હિલગાડી અપની દેહ દહો

પિયસંગમકી શ્રમજલ સરિતા મેરે ઉરહી વહો. ૨

નવનિકુંજનાયક મનમોહન કોમલ કર જો ગહો.

સુન કૃષ્ણદાસ વિલાસ-વારનિધિ મેરે જીવન હો. ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની આત્મીય સખીને પોતાના મનનો ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે, કેમકે લોકો તો ગોપીને અનેક પ્રકારે મહેણાં-ટોણાં મારે છે, સમજાવે છે, દબાણ કરે છે. કેમકે આ ગોપીને કૃષ્ણ સિવાય કોઈમાં સ્નેહ નથી. તેથી પોતાની સખીને તે કહે છે - જેને જે કહેવું હોય તે ભલે કહે.

પરંતુ જે નવરંગ છે એટલે કે નવે પ્રકારના રસથી પૂર્ણ છે એટલે કે પૂર્ણરસ છે અને રસપૂર્ણ છે અથવા કહો કે જેનામાં દરેક ક્ષણે નવીનતા છે અથવા નવનો અંક પૂર્ણાંક હોવાથી તે અનેક પ્રકારનાં ચરિત્રો વાળો છે અથવા જેનાં ચરિત્રોમાં સ્હેજે ઉણપ નથી એટલે કે દોષરહિત ચરિત્રવાળો છે. તે રંગીન છે એટલે કે આકર્ષક છે. વળી તે ગિરિધર છે એટલે કે મહાસમર્થ છે, ગર્વિષ્ટનો ગર્વ હરનારા છે, ભક્તો-સ્વકીયોના સર્વદુઃખોને હરનારા છે, સ્કીયોને પોતાનામાં નિરૂદ્ધ કરનારા છે, સૃષ્ટિને ધારણ કરનારા છે, ભક્તરક્ષક છે, ભક્તોના ગિરિ સમાન પાપોના ભારને વહન કરનાર છે. આવા સર્વમાહાત્મ્યયુક્ત હોવા છતાં તે તો અમારો લાલ છે. અમારો બાળક છે અથવા અમારું પ્રિયપાત્ર છે, લાડીલો છે. અમારા સ્નેહનું પાત્ર છે. માર હૃદયમાં જે તે સર્વદા બિરાજેલો છે. (૧)

જે કોઈ આ હિલગ-સ્નેહના અર્થને નથી સમજતા-જાણતા તેઓએ દેહ લીધો તે શું કામનો? દેહનાશ લાયક જ ગણાય અથવા તો તેમનામાં ભલે મારા માટે ઈર્ષ્યાની આગ ભડકતી રહે. પરંતુ પ્રભુ પ્રત્યેના અતિશય સ્નેહને કારણે પ્રિય સંગમ સમયે શ્રમજલની સરિતા મારા હૃદયમાં વહે તેવી વિનંતી છે.

સ્મરશ્રમ જલ્લાનુભિઃ સકલ ગાત્રજૈ સંગમઃ (યમુનાષ્ટક) ત્યાં તો સ્મરશ્રમના જલના બિંદુની કથા છે. જ્યારે અહીં તો તેની સરિતાની વાત છે આનંદ અને પરમાનંદની જેમ. પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષની જેમ. (૨)

પ્રભુ તો મનને મોહ પમાડનાર છે. મોહ પામેલા મનને બીજા પ્રત્યે સદ્ભાવ કઈ રીતે રહે ? આવા પ્રભુ મારી નૂતન નિકુંજના નાયક છે. મારો પ્રેમ અદ્ભૂતો છે તેથી તે નૂતન-નવીન છે. અને આ મારો દેહ તે જ નિકુંજ છે કે જે ગુપ્ત છે અને સર્વસુખ આપનાર છે. મારા (નવ) સર્વ અંગો પ્રભુને સુખ આપનાર બની રહે તેવી હરિયાળી આ કુંજ છે અને આ કુંજનાં અધિકારી (નાયક) ગિરિધરલાલ જ છે. અન્યને આ હૃદયમાં પ્રવેશવાનો અધિકાર જ નથી. એવા પ્રભુ અતિશય કોમળ છે, કમળ જેવા. કેમકે આપના ચરણ, હસ્ત, મુખ, હૃદય, સર્વની ઉપમા કમળથી અપાય છે. તેવા હે પ્રભુ, મારા હસ્તનું ગ્રહણ કરો, મારું પાણીગ્રહણ કરો. મારું કાંઈ સામર્થ્ય નથી. જેથી મને બચાવો. કૃષ્ણદાસ આ લીલાનાં દર્શન કરે છે અને આપણને કરાવે છે અને કૃપા કરી કહે છે કે સાંભળ, જીવને સુખ આપતી ક્રિડા જે વિલાસ છે તે તો જલના બિંદુ જેવી છે પણ આ પ્રભુ તો બિંદુઓના જલના મહાસાગર છે, વિલાસોનો ભંડાર છે. આવા પ્રભુ મારું જીવન બની રહો. મારી સ્થિતિ બની રહો અથવા જીવન કહેતાં પ્રાણ, તેથી મારા પ્રાણ બની રહો. એટલે કે પ્રાણ વગર દેહ રહે તો શું કામનો? પ્રાણ વગર તો દેહ બાળવા લાયક જ. માટે મારા સર્વસ્વ તેવા પ્રભુ મારા પ્રાણસમ બની રહો. (૩)

(૧૩) મલ્હાર

૨/૪૨૭

વહ ઋતુ આઈ વર્ષન પિય વિન હિયરા ઘરકેં

ઘનકી ગરજ ઓર લરજ મોરન કી સુન સુન છતીયાં દરકે ૧

કોંન ભાંત કરું કેસે ધીરજ ઘરું પિયમૂરતી મેરે હિયમેં અરકે

ઉનકી મિલન રહી મેરે મન, રોમ રોમમેં ભરકે ૨

તેસીય ઘટા અંધિયારી તેસી ચરેન કારી તે સીઈ પપૈયા પીઉ પીઉ રરકે

શ્રીવિક્તલ ગિરિધરકી વિરહની નિસદિન વહ વિધિ કરકેં ૩

ભાવાર્થ :

આ ઋતુ વરસવા માટે આવી ગઈ છે પણ હું તો પીયા વગરની એકલી છું જેથી મારું હૈયું ધડકવા લાગી ગયું છે. એટલા માટે કે પીય નહિ આવે તેવો મને ડર લાગે છે. વર્ષા જ્યારે વરસે ત્યારે તો બધાંના પીય પોતાની સાથે જ હોય જેમ

કેપંખી, પશુ, વહાણવટી, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય-લડનારા, બ્રાહ્મણો. મારા જ પીય ઘરે નથી અને ઘન તો એવો ગરજે છે કે તૂટી પડશે કેમકે મોરના ટહૂકા પણ તેની સાબિતી પૂરે છે. આ ઘન-મોરના અવાજ સાંભળીને મારી છાતી દળાઈ રહી છે. (૧)

મને ગભરાટ થાય છે તેથી રસ્તો નથી સૂઝતો કે શું પ્રકાર કરું તો પીય આવે ? અને જો નથી આવતા તો મારી ધરીજ પણ ખૂટી ગઈ છે અને જો નથી આવતા તો પ્રાણ પણ ચાલી જાય પણ મારા પ્રાણરૂપ તો પીયમૂરતી છે અને તે તો હૃદયમાં અટકી રહી છે તેથી પ્રાણ પણ નથી જતા મારા મનમાં એક માત્ર પીયાના મીલનની જ રટ છે તે મારા પ્રત્યેક રોમમાં ભડકાની જેમ પ્રકટી રહી છે. (૨)

જેવા મારા ભાગ્ય છે તેવી જ આ વાદળાંની ઘટા પણ અંધકારમય છે અને તેવી જ રાત્રી પણ અંધકારમય છે અને મારા જેવા સમદુઃખીયા એક પપૈયા નામક પક્ષી છે તે પણ પીઉ-પીઉની રટ લગાવીને બેઠા છે. મારા ગળામાંથી સ્વર પણ નથી નીકળતો.

શ્રીવિઠ્ઠલ કે જે સૌને જ્ઞાન આપનારા છે અને ગિરિધર આંખોમાં આંખો પરોવી નિરોધ સિદ્ધ કરી આપનારા છે તથા વ્રજભક્તોના પર્વત જેવડા દુઃખોને ધારણ કરવાવાળા છે તે શું મારી ગત નથી જાણતા ? કે મારું દુઃખ જ નથી હરતા. હું તો દિવસ-રાત આપના વિરહે કરી આ પ્રમાણે દુઃખી થઈ રહી છું. શા માટે મારા પર કૃપાની વર્ષા વરસાવતા ઋતુરૂપ થઈને નથી પધારતા ? આ પ્રેમરસ વર્ષારસ એમ જ વેડફાઈ રહ્યો છે અને હું તો 'જલમેં મીન પીયાસી' જેવી જ રહી છું. આમ વિજ્ઞપ્તિ કરી રહી છે. (૩)

(૧૪) મલ્હાર

૨/૪૨૭

હમારે માઈ શ્યામાજૂકો રાજ

જાકે આદીન સદા હી સાંવરો યા વ્રજ કો શિરતાજ

૧

ચહ જોરી અવિચલ શ્રીવૃંદાવન નહિ ઔરનસોં કાજ

શ્રીવિઠ્ઠલ વિપીન બિહારીન કે સંગ જ્યો જલધર સંગ ગાજ ૨

ભાવાર્થ :

હે સખી (માઈ) અમારે ત્યાં તો શ્યામાજી (રાધાજી)નું રાજ છે. કેમકે આ વ્રજનો જે શિરતાજ છે, સર્વોપરી છે તે સાંવરા તનુવાળો શ્યામ, શ્યામાજીને સદા માટે આધિન છે. (૧)

આ વૃંદાવનમાં એટલે કે જ્યાં વૃંદાઓ (સ્ત્રીઓ) જ છે તેથી રાજ્ય પણ તેમનું જ

હોય અને તેમાં આ શ્યામ-શ્યામાની જોડી જ અમારા હૃદયનું (વૃંદાવન) સર્વસ્વ છે, અવિચલ છે તે ચલિત થાય તેમ નથી. અમારે માટે તે સિવાય બધું જ અન્ય છે તેથી અમારે તે કોઈનું કંઈ કામ નથી.

પ્રભુ વીપીન વિહારી છે. જેમ ભ્રમર એકથી બીજા ફૂલ ઉપર વિહાર કરે છે તેમ આ સાંવરો પણ આ વૃંદાવન રૂપ વિપીન (ઉપવન)માં વિહાર કરે છે. ત્યારે જે જોડી બને છે તે જાણે ગાજતો ઘન-વાદળની સાથે ચમકતી-દામિની હોય તેમ લાગે છે. વાદળ આકાશમાં વિહાર કરે છે અને જુદી જુદી દામિનીનો સંગ કરે છે અને અવાજ કરીને પોતાની પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરે છે, તેમ પ્રભુ સર્વ વૃંદાઓને ખુશ કરે છે તથા રસની ઝરીઓ વરસાવે છે.

વિજળીને કારણે તો ઘનની શોભા વધે છે. શિર શ્યામનું પણ તાજરૂપ શ્યામા- (વિજળી)-કહેવાયા. શ્યામા એટલે શ્યામવર્ણ નહિ પણ શૃંગારરૂપ. શૃંગાર તે તો રસનો રાજા છે માટે શ્યામાજુકો રાજ. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

અમે તો શ્રીવલ્લભનો (શ્યામા-પ્રભુને પ્રિય) રાજમાં છીએ. તેમની આન સ્વીકારીએ છીએ.

કેમકે પ્રભુ આપશ્રીને હંમેશ માટે આધીન છે, શ્રીવલ્લભ (યા) દૈવીજીવોને (વ્રજ) માટે શિરતાજ છે, સર્વોપરી છે. (૧)

સર્વ કંઈ ચલાયમાન છે, મર્ત્ય છે. જે અવિચલ છે નિત્ય છે (અવિચલ) તે તો આ શ્રીવલ્લભ અને કૃષ્ણની જોડી છે અને દૈવીજીવોના સમૂહને (વૃંદાવનને) તેમના સિવાય બીજા કોઈનું કંઈ જ કામ નથી.

(શ્યામા) શ્રી વલ્લભની કૃપાને કારણે તો આ શ્રીવિઠ્ઠલ (ઠાકોરજી) અમારા જેવા ઉપવન (અમે મુખ્ય વન નથી) છીએ છતાં અમારી સંગ વિહાર કરે છે અને તે પણ ગાજી ગાજીને ખૂલ્લે આમ (ગાજ). જેવી રીતે જલને કોઈ ધારણ કરનાર - આશ્રય આપનાર જોઈએ, કોઈ ધરા (પૃથ્વી) જોઈએ તેમ અમારા જેવા દ્રવિત ભાવવાળાને આ ઘનીભૂત પ્રભુએ આશ્રય આપ્યો છે. નિઃસાધનજીવોને સંગ પ્રભુએ દામોદર લીલા કરી છે. આવી કૃપા શ્રીવલ્લભ-(શ્યામાજી) વગર કોણ કરે ? માટે તો અમારા માટે તો તેમનું જ રાજ છે.

(૧૫) મલ્હાર

૨/૪૨૮

ચહ પાવસ ઋતુ આઈ

નહેની નહેની બુંદન વર્ષત રીમઝીમ પવન ચલત પૂરવાઈ

૧

હરી ભૂમિ પર અરૂણ દેખીયત દામિની અતિ દરસાઈ

તસઈ ચાતક રટત શ્રવણ સૂન વિકલ હોત અધિકાઈ

૨

કર વિચાર સબે મિલ સજની ચહ નિશ્ચય ઠહેરાઈ

શ્રીવિક્કલ ગિરિધરન લાલકો મિલેં કુંજલન જાઈ

૩

ભાવાર્થ :

આ વર્ષાઋતુ આવી ગઈ છે કેમકે નાની નાની બુંદો વરસી રહી છે. રીમઝીમ અવાજ થાય છે કેમકે પૂર્વ દિશામાંથી પવન પણ વહી રહ્યો છે. (૧)

આકાશમાં વિજળી પણ થઈ રહી છે અને તેના કારણે આ હરિયાળી ભૂમિમાં ક્ષણ માટે અરૂણ રંગ ખૂબ પ્રસરેલો દેખાય છે. વળી આ ચાતક પક્ષી પણ તેને લાયક સ્વાતિજલ માટે વિરહની રટ લગાવી બેઠું છે. તેનું દુઃખ સાંભળીને અમને પણ પ્રભુ વિરહ થઈ રહ્યો છે અને ખૂબ જ વિકલતા થઈ રહી છે. (૨)

આ વિકળતા શાંત કરવાનો ઉપાય અમે બધી સખીઓએ સાથે મળીને વિચાર્યો તો એક જ વાત નિશ્ચિત થઈ ચાલો આપણે હવે વૃંદાવન કુંજવન પ્રતિ જઈએ કે અને શ્રીવિક્કલ ગિરિધરલાલને મળીએ. તેમના મિલનથી જ અમારો વિરહતાપ મટશે. (૩)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

આ પાવસ - વર્ષાઋતુ આવી છે તે અમારા માટે પાવનકારી છે. (પાવન) અગ્નિ જેમ શુદ્ધ કરે તેમ શુદ્ધ કરનારી છે. તાપ ભાવ વધારનારી છે 'પાવસ' અક્ષરોનો જુદા જુદા શબ્દો બનાવી અર્થ કરવામાં આવે છે. (પાંવ) પ્રભુના ચરણારવિંદને પ્રાપ્ત કરાવી આપનારી છે. (પાસ) પ્રભુ સાથે બંધાઈ જવા માટેનો છે અને પ્રભુ સ્વયં ભક્તના સ્નેહને કારણે બંધાઈ જવામાં પણ પ્રસન્નતા માણે છે. (પાસ) પ્રભુની નજીક લઈ જનારી છે કે પ્રભુ આ ઋતુમાં સમીપ આવવા ઈચ્છે છે કે આ એક અધિકાર પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. (પ્રભુની સેવાનો અવસર આપે છે.) (વસ) પ્રભુ ભક્તને વશ કરે છે પછી ભક્ત પ્રભુને વશ કરે છે અથવા પ્રભુની સાથે જ રહેવાનો મોકો આપનાર છે. આ ઋતુ એટલી બધી સુખકારી છે કે પ્રભુના સ્નેહની ફૂંહારથી મારા અંગ ભિંજાય છે. અને સાથે નૃત્ય અને મધુર સ્વરનું ગાન થઈ રહ્યું છે. (રીમઝીમ). (પૂરબ) પવિત્ર દિશામાંથી મારા ભાગ્યનો જાણે ઉદય

થઈ રહ્યો છે તે પવન સંદેશો કહી જાય છે. કેમકે પવન પ્રભુના પ્રેમજળને લઈ આવ્યો છે. પવન તો ગુરૂદેવ કે ભગવદીય છે. તે વિના આ પ્રભુ પ્રેમ મારા ભાગ્યમાં ન હોત. (૧)

મારા હરિયાળા થયેલા જીવનમાં (હરિત ભૂમિ પર) કોમળતા આવી ગઈ છે, શોભા થઈ ગઈ છે, ગુલાબી છવાઈ ગઈ (અરૂણ દેખીયત) કેમકે શ્રીમહાપ્રભુ રૂપ સ્વામિનીજીની અતિકૃપા જ પ્રકટ થઈ ગઈ છે. (દામિની અતિ દરસાઈ) આ મારા ભાગ્યનો રણકાર સાંભળીને અનન્યાશ્રિત ચાતક ખૂબ જ વિકળ થઈને રટણ કરવા લાગ્યા. (૨)

અમારા આ ભાગ્યને વિશેષ ખિલવવા માટે સર્વ ભક્તોએ મળી વિચાર કર્યો, નિશ્ચય કર્યો કે હવે તો આ પ્રેમસભર પાવસ ઋતુમાં પ્રભુ સાથે ખૂબ આનંદ પામવા માટે, જ્યાં અનેક કુંજો છે તેવા એકાંત વનમાં જઈએ, અને ત્યાં પ્રભુને મળીને ઉત્સવનો આનંદ મનાવીએ.

(૧૬) મલ્હાર

૨/૪૨૮

મેહેલ આયે લાલ તનકી તપત ગઈ

નયનન મગ ઝારું પલકન પાંપન ડારું કર રાખોં ઉર માલ

૧

મુખ દેખેં સુખ હોત સખીરી પ્રેમપ્રીતિ પ્રતિપાલ

સુરશ્યામ પ્રભુ વેગ દરશ દીયો નિરખ ભઈ હોં નિહાલ

૨

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખીને પોતાના હૃદયનો ભાવ કહે છે કે જો લાલ મારા મહેલે પધારે તો જ મારા તનનો વિરહ તાપ જાય. જો કે વિરહ તો મનનો ભાવ છે પણ તે વધી તન સુધી પહોંચી ગયો છે, જેથી મને કોઈ વાતમાં મન નથી લાગતું. આપ જો પધારે તો આપના પધારવાના મારગને હું મારી આંખોથી વાળી ઝૂડીને સાફ કરું. પ્રભુને બિરાજવા લાયક મારું તન થાય માટે મારી દૃષ્ટિને પ્રભુને લાયક બનાવું. દૃષ્ટિ થકી મારી અંદર ઘૂસતા દોષોને ઘૂસવા ન દઉં અને જે દોષ છે તેને દૃષ્ટિથી દૂર કરી દઉં. આપના મારગ ઉપર મારી પલકોની ચાદર બિછાવી દઉં. મારી દૃષ્ટિ આપના મારગ પર પથરાઈ રહી છે. અને આપના સ્વાગત માટે આપના હૃદય પ્રદેશ પર ધરવા માટે માળા બનાવી રાખું અથવા તો મારા કર (હસ્ત) રૂપ માળા આપના કંઠમાં ધરી દઉં. એટલે કે આપને આલીંગન કરી હું જ આપની માળા રૂપ બની આપના હૃદયમાં સ્થાન ગ્રહણ કરું. (૧)

મને તો આપનું મુખકમળ દેખું તો જ સુખ થાય તેમ છે. અથવા તો મને ખબર છે

કે મારા પ્રભુને મારું મુખ જોવાથી જ સુખ થાય છે કેમ કે મારી (પ્રેમ) પ્રીતિના પાલક આપ જ છે. કયા પાલકને પોતાના પાલ્યને નિરખવાની ઈચ્છા ન થયા કરે? એટલા માટે હે શ્યામ, હે દેવ, હે સમર્થ, આપ ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વગર વેગથી ઉતાવળેથી એટલે કે જેમ હું તલપાપડ છું, તેમ પ્રતિઘોષ કરો અને મને દરશન આપો. મારી સમક્ષ પ્રકટ થઈ જાઓ. કેમકે હું મારું કલ્યાણ કૃતાર્થતા આપના દર્શનમાં જ જાણું છું, સમજું છું. માટે મારી વિનંતીને કાને ધરો. (૨)

(૧૭) મલ્હાર

૨/૪૨૮

ઐસેમાઈ ચહૂં દિશ તૈં ઘનઘોરૈં

માનોં મત મદનકે હાથી બલકર બંધન તોરૈં

૧

શ્યામ અંગ પર ચુંબત ગંડમદ વરખત ઘોરૈં ઘોરૈં.

ઘાવત પવન મહાવત લીચૈં મુરત ન અંકુશ મોરૈં

૨

બગપંગતિ માનોં દંત ડાઢનતૈં અવધિ સરોવર ફોરૈં

વનબલ જલ ઉમગી નયન મધ્ય કુચ કંચુકી બંધ તોરૈં

૩

તબ તીહીં સમેં આન એરાવત વ્રજપતિસોં કર જોરૈં

અબસુન સૂરશ્યામ બિન ચહ ગતિ ગરજત ગાત જેસૈં કોરૈં

૪

ભાવાર્થ :

આ કીર્તનમાં સુરદાસજીએ ત્રણ વસ્તુ સાથે લીધી છે. જેમાં ઘન-વરસાદની સરખામણી હાથી સાથે અને હાથીની સરખામણી પ્રભુ સાથે કરી છે.

ગોપી પોતાની સખીને કહે છે જોને આ ચારે દિશાથી ઘન-વાદળો ઘેરાઈને આવી રહ્યા છે કે જેવી રીતે મદન એટલે કે કામાતુર થવાના કારણે હાથી જેમ મત્ત થઈને આવે તેમ. આ હાથી તેના પર જે પણ બંધનો હોય તેને તોડી નાખે છે. (૧)

હવે આ જ સ્થિતિનું વિગતે વર્ણન કરે છે કે આ હાથીનો વર્ણશ્યામ છે. તેના મસ્તકની બંને બાજુથી ગંડમદ ઝરી રહ્યો છે, ટપકી રહ્યો છે કે સ્પર્શી રહ્યો છે. તેવી રીતે આ વાદળો પણ મત્ત હાથીની જેમ ઘસમસતા આવી રહ્યા છે તથા ધીમે ધીમે વરસી રહ્યો છે. પવનના કારણે આ ઘન દોડે છે તેમ અહીં મહાવત હાથીને દોડાવી રહ્યો છે. પરંતુ તે મહાવતના અંકુશના કાબુમાં નથી. આ ઘન પણ પવનના અંકુશમાં નથી. (૨)

આ ઘનની વચ્ચે જે બગલાઓ (લાઈનસર) પંક્તિબદ્ધ ઉડી રહ્યા છે તે જાણે હાથીના બે વિશાળ દંતશૂળ હોય તેમ જણાય છે. વરસાદને કારણે સરોવર તેની પાળો તોડીને બહાર વહી રહ્યા છે. અથવા જાણે લાગે છે કે આ હાથી પોતાના દંતશૂળથી સરોવરની પાળો તોડી રહ્યો છે.

પરંતુ ગોપીનો ભાવ તો જુઓ - કે આંખમાં આંસુ ઉભરાઈ ગયાં. કે પ્રભુ શ્યામઘન પૂર્ણસ્વરૂપે ચારે દિશાએથી કામદેવોના પણ નાયક સમાન તથા પોતે જ રચેલ ધર્મોની પાળો બંધનોને તોડીને, મર્યાદા તોડીને પુષ્ટિના ભાવથી ઘસમસતા નિરકુંશ પણે એટલે કે સ્વતંત્રતયા અમારા તરફ પધારી રહ્યા છે. પુષ્ટિ અને ભક્તિ નામક બે દાઢોથી આપ સર્વ બંધનો તોડીને અમારા જેવી નિઃસાધન સ્ત્રીઓ પ્રતિ પધારે છે. ત્યારે અતિશય હર્ષના કારણે અમારી આંખોમાં સહજતાથી બળવગર (વનબલ) (બિનબલ) અશ્રુના પૂર ઉભરાઈ રહ્યા છે અને અમારી છાતી આ ગૌરવને - સૌભાગ્યના કારણે ફૂલી સમાતી ન હોવાથી અમારી કંચૂકીના બંધ પણ તૂટી રહ્યા છે અને તે વખતે આ વ્રજવનિતા વ્રજપતિની સામે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરે છે કે અમારા મનોરથો પૂર્ણ કરો. જેમ આ મદમસ્ત હાથી સમક્ષ હાથિણી નમ્રતા પૂર્વક આવીને ઉભી રહી જાય તેમ! સૂરદાસજી આપણને સૂચિત કરે છે કે જૂઓ આ ગોપીજનોનો કેવો ભાવ છે, કેવી દૈન્યતા છે? કે પ્રભુ વગર તેમની દશા આવી થઈ ગઈ છે! અથવા ગોપી પ્રભુને કહે છે કે સાંભળો શ્યામ, તમારા વગર અમારી આ ગતિ એટલા માટે થઈ છે કે તમે તો માત્ર મેઘની જેમ ગરજો જ છો પણ મેઘની જેમ વરસતા નથી. અમારા ગાત્ર દેહ તો આપના સ્વરૂપાનંદ વગર કોરા-સૂકા જ રહ્યા છે. અમારા પર વરસીને અમારા ભાવનું પોષણ કરો. (૪)

રેફ. - તામસ પ્રકરણ અધ્યાય-૫ શ્લોક ૨૩

શ્રીગોપીજનોના કુચકુમકુમ વડે ભગવાને ધારણ કરેલી વનમાલા રંગાઈ ગઈ છે. હાથિણીઓની સાથે હાથી ન્હાવાને નદીમાં પ્રવેશ કરે અને પાળાઓને તોડી નાખે તેમ અંગ-સંગથી ચોળાઈ ગયેલી માળાના સુગંધના લોભથી ગાયક ભ્રમરો જેમની પાછળ ચાલ્યા આવે છે તેવા ભગવાન એ ગોપીજનોના શ્રમને નિવૃત્ત કરવાના હેતુથી એમની સાથે આ શ્રીયમુનાજીના જલમાં ન્હાવાને પધાર્યા. ત્યાં કોઈપણ મર્યાદાનો વિચાર ન કરતાં જલકીડા કરવા લાગ્યા.

(૧૮) મલ્હાર

૨/૪૨૮

સખીરી વર્ષન લાગ્યો સાવન

ગરજત ગગન દામિની ચમકત, રિઝાય લેહું મનભાવન

૧

નાચત મોર સકલ મદમાતે કોકીલ પીક બોલત હૈં રીઝવન

ચહુંદિશ રાગ મલ્હાર સરત સ્વર મગ્ન ભયે સખ ગાવન

૨

સુન રાઘે એક વિકટ ભઈ ઋતુ વિન વ્રજનાથ નહિ સુખપાવન

જાય મિલી ગોવિન્દ પ્રભુકોં જબ વિરહવ્યથા જો નસાવન

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખી રાધિકાજીને કહે છે કે - હે સખી, જો ને આ શ્રાવણ માસ જ વરસવા લાગ્યો છે અને આ તો વિષ્ણુ-પ્રભુનો માસ છે. પ્રભુ કૃપા જ કરી રહ્યા છે અથવા આ જ તો યજ્ઞની સામગ્રી છે. એટલે કે પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે જે વિરહ યજ્ઞ આપણે માંડી બેઠા છીએ તેની સામગ્રી એટલે કે જે જરૂરી છે તે છે. અથવા કહો કે આ ‘યજ્ઞમાન’ છે. એટલે કે પૂરી સૃષ્ટિના યજ્ઞમાન પ્રભુ છે બાકી સર્વ તો મહેમાન છે. આવે અને જાય. તેવા પ્રભુ રૂપ આ વર્ષા છે. આવા પ્રભુ જ્યારે પધારે ત્યારે તેમના સત્કાર માટે આકાશ (દેવો દુદ્ધંભિ વગાડી રહ્યા છે) ગરજીને શંખનાદ કરે છે અને વિજળી ચમકી રહી છે એટલે જાણે કે દેવ-અપ્સરાઓ નૃત્ય કરી રહી છે. આવા તારા મનભાવન (પ્રિય)ને તું રીઝાવી લે, પ્રસન્ન કરી દે, મનાવી લે. આ સારો મોકો છે, પોતાનો કરી લેવાને. (૧)

તૂ જો, સર્વ કોઈ પોતાના જોડીદારને રિઝવે છે... જેમ કે મોર નાચીને, કોયલ તથા મોર ટહૂકો કરીને રિઝવે છે. આ બધાનો મદ પ્રેમ-કામ-ઉભરાઈને છલકાઈ રહ્યો છે. સ્વર રૂપે કે નૃત્ય રૂપે. આ બધા જ મલ્હાર રાગ ગાવામાં પોતાના મનને પોતાના પ્રિયમાં જોડી રહ્યા છે. (૨)

હે રાધે આપણા-વ્રજનાનાથ તો આપણાથી ઘણો દૂર વનમાં છે અને ઋતુ જ એવી છે કે અમારું મન તેમના વગર વિહ્વળ થઈ ગયું છે કેમકે આ ચારેબાજુનું વાતાવરણ પણ અમારા પ્રેમને ઉદ્દિત કરી રહ્યું છે. હવે તો અમારા વ્રજનાથ વગર અમને કોઈ સુખ નથી અને તે સુખ તો પરમ પવિત્ર કરનારું અલૌકિક છે. (પાવન) હવે તો આપણે આપણા દુઃખને નશાવનાર ગોવિન્દ પાસે જઈએ. અગાઉ ઈંદ્રકોપ વખતે પણ તેઓ જ આપણા રક્ષક-પોષક બન્યા હતા, તેથી આપણા આ વિરહ દુઃખ-વ્યથાને ભગાવવા વાળા કે નાશ કરવાવાળા સમર્થ (પ્રભુ) તો તે જ માત્ર છે. તેથી ચાલો આપણે વનમાં જઈને તેમને મળીયે. આમ ગોપીઓ આ ઋતુમાં પ્રભુની નિકટતા થાય તે માટેના ઉપાયો કરી રહી છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

કૃપાનિધિ શ્રીમહાપ્રભુની કૃપા આપણા પર વરસી રહી છે. આપનાં વચનો વેદ-સૂત્ર-ગીતા-ભાગવતની એકસૂત્રતા વાળા હોવાથી ખૂબ પ્રબળ છે અને આપનાં ઉપદેશક પ્રકરણ ષોડશ ગ્રંથો વિજળીની જેમ ખૂબજ ઉજ્જવળતા પાથરી, રસ્તાને સૂઝાડનાર છે. પછી તો આપણે પ્રભુને રીઝવી દેવાના છે અને તે માર્ગ તો તનુ-વિત્તથી પ્રેમપૂર્વક કરાતી સેવા છે. તો તે મનભાવન થશે. એટલે કે પ્રભુ આપણા મનને પસંદ કરશે. માનસી સિદ્ધ થશે. સાથે સાથે આપણે પ્રભુને રીઝવવા નૃત્ય

કરીએ, મદમત્ત થઈને કોયલ-મોરની જેમ આપનાં કીર્તન ગાઈને પણ રીઝવીએ. આમ સેવા-કથા બંને પ્રકારે રીઝવીએ અને પ્રભુની સેવા-કથા મગ્ન થઈને કરીએ. ‘ચેતસ તત્ પ્રવણં સેવા’ મનનો નિરોધ પ્રભુમાં તથા ઈંદ્રિયોનો નિરોધ પણ પ્રભુમાં કરી દઈએ અને ઋતુ (કાલાધીન) એટલે સંસારમાં ડૂબેલાઓ આપણા માટે વિકટ ત્યાજ્ય છે. હા નાથ ! હા મહાભૂજ... તેવી વ્યથા થાય, તેવી વિકટ વિરહ વ્યથા થાય, પ્રભુના સાક્ષાત્કાર વગર કોઈ જ આનંદ આપનારું નથી તેમ થાય ત્યારે ગોવિન્દ પ્રભુ સામે ચાલીને મળી જશે અને આપણી વિરહ વ્યથાને દૂર કરશે જ, કેમકે આપ ગોવિંદ પણ છે અને પ્રભુ પણ છે.

(૧૯) મલ્હાર

૨/૪૨૯

અદ્ભૂત કૌતુક દેખ સખીરી વૃંદાવન નભ હોડ પરીરી
ઉત ઘન ઉદીત સોહત સૌદામિની ઈતહી રાધિકા મુદીત હરિરી ૧
ઉત બગપાંતિ સુહાત સુસુંદર વામ વિશાલ હ્રે દિશા ખરીરી
ઉત ઘન ગરજે, ઈતિ મુરલી ધુની વે જલધર ચે અમૃત ભરીરી ૨
ઉત ઈન્દ્રધનુષ ઈતે વનમાલા અતિ વિચિત્ર હરિ કંઠ ઘરીરી
સુરદાસ પ્રભુકુંવરી રાધિકા ઘનકી શોભા દૂર કરીરી ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખીને કહે છે કે જો તો : આ કેવું કૌતુક છે ? જાણે કે હરિફાઈ લાગી હોય ચડિયાતાપણાની ! જેમાં એક બાજુ નભ-આકાશ છે અને બીજી બાજુ વૃંદાવન છે. ત્યાં નભમાં જળ ભરેલ વાદળ પ્રકટ થયા છે અને તે વાદળ સુંદર વિજળીથી શોભાયમાન લાગે છે અને અહીં વૃંદાવનમાં રાધિકાજી પ્રભુને પ્રસન્ન કરી રહ્યા છે અથવા બંને પ્રસન્નમૂર્તિ છે. ઠાકોરજી ઘન અને રાધિકા દામીની. (૧)

ત્યાં નભમાં બગલાઓની પંક્તિઓ ઉડી રહી છે તે ખૂબ સુંદર શોભી રહી છે. જ્યારે વૃંદાવનમાં પ્રભુને ડાબે પડખે પાંખ પ્રસારતી બે દિશા સમાન શ્રીરાધિકાની ભૂજાઓ છે જેમાં એક ભૂજ ફેલાઈને પ્રભુના સ્કંધ પર છે અને બીજી ભૂજા વિહાર માટે પ્રસરેલ છે. નભમાં ઘન ગર્જના કરી રહેલ છે તો વૃંદાવનમાં મુરલીનો મધુર ધ્વનિ પ્રભુ વહાવી રહ્યા છે. નભમાં જે ઘન છે તે તો જલથી ભરેલા છે. જ્યારે વૃંદાવનમાં પ્રભુ તો અમૃતથી પૂર્ણ ભરેલા રસરૂપ છે. (૨)

નભમાં ઈંદ્રધનુષની શોભા છે તો - વૃંદાવનમાં પ્રભુએ ભાતભાતના પુષ્પો ગુંથેલી વનમાળા પોતાના કંઠમાં ધરી છે. એટલે કે સ્વકીયોને હૃદય ઉપર ધારણ કર્યા છે. આમ આપ સ્નેહને પ્રકટ કરે છે. જ્યારે ઈંદ્રધનુથી તો માહાત્મ્ય માત્ર પ્રકટ થાય

છે. સુરદાસના પ્રભુ ઘનશ્યામ અને કુંવરી રાધિકારૂપ વૃંદાવને નભની શોભાને ઝાંખી પાડી દીધી છે, એમ સખીઓ પરસ્પર સંવાદ કરીને ઘણી પ્રસન્ન થઈ. તો બીજી સખીઓ કહે અરે પણ એથીય આગળ વધીને જૂઓને કે શ્રીરાધિકાજીએ ઘનશ્યામ કૃષ્ણની શોભાને ઝાંખી પાડી દીધી છે કેમકે પ્રભુ ઘન છે તો રાધાજી વૃંદાવનની શોભા છે. તે ઘનશ્યામ તો શ્યામ છે. જ્યારે રાધિકાજી તો ચમકીલા છે. ઘનશ્યામ તો ઠગારા છે - સ્વાર્થી બગલા જેવા જ્યારે રાધિકાજી તો વિશાળ છે જાણે કે દિશાઓ... તેવા ઉદાર. ઘનશ્યામનો અવાજ તો ઘન જેવો ગરજલો છે જ્યારે રાધાજી તો મુરલી છે, મનભાવત મીઠો અવાજ છે. ઘનશ્યામની વનમાળા તો ઈંદ્રધનુની જેમ ક્ષણમાં કરમાઈ જાય જ્યારે હરિએ જેમને કંઠમાં ધાર્યા છે તેવા રાધિકાજી તો નિત્ય નૂતન નૂતન ભાવવાળા વિકસીત છે.

આમ આપણાં કુંવરી રાધિકાએ ઘનશ્યામ પ્રભુની શોભાને ઝાંખી પાડી દીધી છે. કેમકે રાધિકા તો 'શ્રી' છે અને પ્રભુના નામની આગળ લાગે છે અને પ્રભુનું નામ તો રાધાજીને અનુસરનારું છે.

આ હોડ પડી તેમાં અમારાં રાધાજી જીતી ગયા છે. પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા ભગવાન કૃષ્ણને આનાથી મોટું કૌતુક કયું હોય ?

ભક્તને વશ ભગવાન થઈ જાય તેવો પુષ્ટિભક્તિ માર્ગ, આશ્ચર્યરૂપ કૌતુકરૂપ નથી ? (૩)

(૨૦) મલ્હાર

૨/૪૨૯

પ્યારી કે ગાવત કોકિલા મુખ મુંદ રહે

પિયકે ગાવત કોકિલા મુખ મુંદ રહે સખ

નાગરીકે રસ ગિરિધરન રસિકવર મુરલી મલ્હાર રાગ અલાપ્યો મધુરે જબ ૧

દંપતિ તાહી સુનત લલિતાદિક વારત હે તનમન ફેરત હે અંચલ તબ

ચતુર્ભુજ પ્રભુ કો નિરખ સુખ દંપતિ કહેત કહી ઘોં કીજે રહીરી ભવન સખ ૨

ભાવાર્થ :

યુગલ સ્વરૂપ પોતાની પ્રેમ મસ્તીમાં એકબીજાને પ્રસન્ન કરવા ગાન કરી રહ્યા છે તે લીલાનાં દર્શન ચતુર્ભુજદાસ કરી રહ્યા છે અને આપણને કરાવી રહ્યા છે.

જ્યારે પ્રભુનાં પ્યારી રાધાજી મધુર ગાન ગાય છે ત્યારે જે પંચમ સ્વર માટે પ્રસિદ્ધ છે તેવાં કોકીલ પક્ષીઓ પોતાનું ગાવાનું થંભાવી દઈને આ ગાનના રસને કર્ણ દ્વારા પી રહ્યા છે. આ અદ્ભૂતગાનથી આશ્ચર્યચકિત તેમની આંખો બંધ થઈ જાય છે. અને જ્યારે રાધાના પીય ગાય છે ત્યારે બાકીના સર્વ પક્ષીગણો આ સ્વર

સાંભળીને પોતાનાં નયનોને બંધ કરી એકમાત્ર આ ગાનને ચિત્તમાં પ્રવેશ માટે યોજના કરે છે તથા સર્વનાગરીઓ માટે જે રસરૂપ છે તેવા સર્વના ચિત્તનો નિરોધ કરનારા ગિરિધરન કે જે સર્વ રસિકોમાં શ્રેષ્ઠ છે તેવા રસિકવરે પોતાની મુરલીમાંથી મધુરો મલ્હાર રાગ જ્યારે આલાપ્યો ત્યારે રસતૃપ્તિ સર્વ કોઈને પ્રપંચની વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ અને રસયુગલમાં આસક્તિ થઈ ગઈ. (૧)

આ દંપતિના સંમિલિત તાન જ્યારે લલિતા વ. સખીઓએ સાંભળ્યા, પીધા ત્યારે હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને આમની શું સેવા કરીએ ? તેવા અહોભાવથી પોતાના તન-મનને સમર્પિત કરી દીધા અને પોતાનો ખોળો ફેલાવીને પ્રભુની આવી જ કૃપાને ઝીલતા-માંગતા રહ્યા આ દંપતિ સુખને ચતુર્ભુજદાસના પ્રભુના દર્શન કરવાને સારું આ વ્રજભક્તો મનમાં પોતાની જાતને કહે છે - હવે આ (ભવન) - ઘરમાં રહીને શું કરવાનું ? શું પામવાનું ? ચાલો જ્યાં આ રાધે અને કૃષ્ણ-દંપતિ સુખ પામે છે ત્યાં જઈને નિરખવાનો લ્હાવો લઈએ. (૨)

(૨૦) મલ્હાર

૨/૪૩૦

ધુમધુમ ઘટા આઈ ઝૂમઝૂમ લતા રહી

ભૂમિ હરિયાળી લાગે સુભગ સુહાઈ

તહાં જૈઠે પિય-પ્યારી ભૂષણ છબી ન્યારી ન્યારી

મુખકી ઉજીયારી માનોં ચાંદનીસી છાઈ ૧

તનન તનન તાન લેત, પ્યારી કરતાલ દેત

ગાવત મલ્હાર રાગ અતિ મન ભાઈ

શ્રીવિક્રલ ગિરિધારીલાલ લખ મોહી વ્રજકી બાલ

રીઝ રીઝ રહે દોઉ કંઠ લપટાઈ ૨

ભાવાર્થ :

બરખા ઋતુ તેના પૂર્ણ સ્વરૂપે છે. તેથી તો આકાશમાં વાદળોની ઘટા ઉમડી ધુમડીને આવી રહી છે તથા પવન પણ એવો વહે છે. જેના લીધે લતા-વેલ પણ હાલી રહી છે. (ઘનશ્યામ પ્રભુ પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપે પૂર્ણ દાન કરવા પ્રમેય કરીને સામેથી દોડતા પધારી રહ્યા છે. ત્યારે આ લતા રૂપ ભક્તો કે જે ગુરુના સહારે કે મુખ્ય સખીના સહારે છે તે સૌ પોતાના મહાભાગ્ય જાણીને ઝૂમવા લાગ્યા, નાચી ઉઠ્યા)

ત્યારે ચારેબાજુની ભૂમિ પણ હરિયાળી છે. અને ભૂમિ પણ સુંદર રીતે શોભાયમાન લાગી રહી છે.

(પ્રભુના ચરણસ્પર્શથી ભૂમિ હરિમય-હરિયાળી થઈ ગઈ અને પોતાનું સૌભાગ્ય થવાને લીધે શોભવા લાગી) આવી ભૂમિ ઉપર પ્રભુ અને રાધિકાજી બિરાજ્યા છે. આપનાં ભૂષણો તથા આપની આકૃતિ ખૂબ જ નૂતન લાગતી હતી.

(તે ઉત્તમ ભૂમિ ઉપર પ્રભુ અને આપને પ્રિય તેવા ઉત્તમ ભક્ત બિરાજ્યા. પ્યારી-ભક્ત (પ્રકટ સ્ત્રીભાવ) તો પ્રભુના આભૂષણ રૂપ છે. જેથી પ્રભુ હંમેશા તેમને પોતાના કંઠમાં માળા રૂપે ધારણ કરી રાખે છે.

વનમાં પણ સાથે જ હોય છે પરોક્ષતાથી અને વ્રજમાં તો સાક્ષાત્ સાથે હોય છે.

(પ્રભુનો ભક્ત પ્રતિનો આટલો બધો સ્નેહ વેદ-ઉપનિષદ, ગીતા વગેરે શાસ્ત્રોમાં ક્યાંય પ્રસિદ્ધ નથી. તેથી બ્રહ્મા પર્યંત સૌને પ્રભુનું આ સ્વરૂપ નિરાળું જ લાગે છે.) આ બિરાજેલ બંને સ્વરૂપોના મુખની કાન્તિ એટલી રમણીય છે અને પ્રકાશવાન છે કે જાણે ઘોર અંધકારમાં ચાંદની છવાઈ ગઈ હોય. આમેય ઘનઘોર ઘટાને કારણે અંધકાર તો છવાઈ જ ગયો છે.

(ભક્ત અને ભગવાનની આ સ્નેહાત્મક લીલાનો પ્રકાશ તો આપ બંનેના મુખારવિંદમાંથી પ્રકટે છે કે જે મુખારવિંદ તો શ્રીઆચાર્ય મહાપ્રભુજી છે કે જ્યારે માયાવાદના ઘોર અંધકારમાં જીવો ભટકી રહ્યા હતા ત્યારે શરદની ચાંદની જેવી સ્વચ્છ શુભ્ર પ્રકાશ આપે ફેલાવ્યો અને સાંપ્રતતાળમાં પણ આપનાં વચનામૃત. બુદ્ધિમાં ભરેલ ખોટા ખ્યાલ, સંશય વગેરે દૂર કરનારા છે. (૧)

શરદની ચાંદની સમાન નિર્મળ અને પ્રકાશમાન પ્રભુ તથા સ્વામિનીજી હવે સ્વરના શાસ્ત્રીય તાન લે છે). કંઠથી અને સાથે સાથે પ્યારીના હાથમાં હાથથી તાળી દઈને તાલની મિલાવટ કરે છે. સાથે સાથે ઋતુ અનૂકૂળ મલ્હાર રાગની શબ્દાવલી છેડે છે જે બંનેના મનને અતિ પ્રસન્ન કરે છે.

(આ પ્રભુ હવે ભક્ત સાથે લીલા કરે છે ત્યારે પોતાની અંદરથી સ્વર પ્રકટ કરે છે અંતઃકરણને જોડે છે. તેથી સાથે કરતાલ દેતાં ક્રિયાને જોડે છે. અને મલ્હાર રાગ ગાય છે એટલે વાણીને-(શબ્દને) પણ જોડે છે. આમ આ લીલા મનસા-કર્મણા-વાયા થઈ રહી છે. તેથી તે ભક્ત-ભગવાન તથા તેના દર્શન કરનાર સૌના મનને પ્રસન્ન કરી દે છે અને આ ત્રણ જોડાય ત્યારે જ તે પુરુષાત્તમની પૂર્ણ લીલા પૂર્ણાનંદ પ્રકટાવે છે !

આવા શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધરલાલપ્રભુસ્વરૂપના દર્શન રાધારાણી એકટક કરી રહી છે. આ વ્રજનીબાળા રાધાજી પ્રભુ ઉપર માહી પડી, અને મોહ છે તે સુધ-બુધની વિસ્મૃતિ કરાવી દે છે. તેથી તેમને લોક-વેદ તુચ્છ ભાસે છે અથવા કહો કે ભાસતા

જ નથી. તેથી એકબીજાના કંઠમાં ભૂજા પરોવીને આલિંગનમાં સમાઈ જાય છે કેમકે બંનેઉ એકબીજા ઉપર રીઝી રહ્યા છે, પ્રેમાનંદ વરસાવી રહ્યા છે. પ્રસન્નતાની બોધારથી ભિંજવી રહ્યા છે, ભિંજાઈ રહ્યા છે.

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

(પ્રભુ જ્યારે ભક્તના મનના તાપ-દુઃખ-અજ્ઞાનને દૂર કરી પોતાનું માહાત્મ્યજ્ઞાન તેની બુદ્ધિમાં પ્રકટ કરે છે, એ વિઠ્ઠલનું દાન છે અને જ્યારે તેના મનનો નિરોધ સિદ્ધ કરી દે છે, એ ગિરિધરલાલની કૃતિ છે. ત્યારે ભક્ત નિઃસાધન થઈ જાય છે, તેનાં બધાં સાધન પ્રભુ સિદ્ધ કરે છે આવો ભક્ત જે સંસારની જનેતા માયાથી મોહિત હતો તે પ્રભુસંગથી માયાના પાશમાંથી છૂટ્યો અને પ્રભુના પાસમાં બંધાયો. પ્રભુએ તેની મન-બુદ્ધિને કબજે કર્યા તેથી તેવો જીવ મોહિત થઈ ગયો પછી તેના માટે કૃષ્ણ સિવાય કંઈ રહ્યું નહિ. તેથી તે પ્રભુથી બંધાયો અને તેને પ્રભુને બાંધ્યા. એમ પરસ્પર એકાકાર થવા છતાં એક કૃપાનંદ વરસાવનાર હતો અને બીજો તે કૃપારસને માણનારો હતો. એક પ્રેમરસને રેલાવનાર હતો અને બીજો પ્રેમરસને પીનાર હતો. બંને ભગવાન-ભક્ત આનંદ સાગરમાં વિહાર કરતા હતા. એકબીજાના કંઠને લપટાઈને એકબીજાના આત્માને લપટાઈને આત્મામાં આત્મા લુપ્ત નહોતો)

(આવી ભક્ત-ભગવાનની અનોખી-ન્યારી લીલા આ ભૂતલ ઉપર સુહાઈ રહી છે.) (૨)

(૨૧) મલ્હાર

૨/૪૩૦

નારી વે ઐસી ડરપત ઘનતેં

ચહ કહી મૌન રહી પહર ઈકલૌં અંગુરી કાટ દશનનતેં ૧

ભાંત ભાંતકી સળ સુધી કીની કછુ સુધી કીની મનતેં

વૈસેમેં ગરજત સુન શ્રવણ ભૂલ ગઈ સળ તનતેં ૨

નયન ઉદાર વદન જળ દેખત બિછુરે સળ ચેનનતેં

શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધર બિન બિહાલ નિપટ ભઈ નયનનતેં ૩

ભાવાર્થ :

ગોપીને પોતાના શ્યામ માટે અતિશય સ્નેહ છે અને તેમને નાનકડા બાળક જાણે છે. તેથી તે નારી પોતાની સખીને કહે છે કે - અત્યારે ઘન ગાજી રહ્યો છે અને તે તો (પ્રભુ) વનમાં છે અને તે તો ઘનથી એવા ડરે છે કે વાત ન પૂછો ! (વે ઐસી ડરપત ઘનતેં) હવે તેની પાસે કોઈ ઉપાય પણ નથી છતાં મનમાં કંઈક ઉપાય મળે

તે માટે ચૂપચાપ એક પ્રહર સુધી વિચારવા લાગી. (યહ કહી મૌન રહી. પ્રહર ઈકલૌ) અને પ્રશ્ન સુલઝાવવા માટે પોતાની દશ આંગળીના નખ દાંતથી કાપી લીધા (આવું વિચારમગ્ન દશામાં હંમેશા બને છે.) (૧)

બીજી ગોપીએ તેને જાતજાતની રીતે હિંમત આપી અને તેથી તેના મનનું કંઈક અંશે સમાધાન થયું. એટલામાં જ તેના કાને મોટા મોટા અવાજ બૂમો-ગોકીરાના પડયા કેમકે વનમાંથી ગોવાળો પાછા આવી ગયા હોય તેમ જણાયું. ત્યારે તે પોતાના દેહની સુધ પણ ભૂલી ગઈ, મતલબ કે થોડી વાર પહેલાની દેહની સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ. (૨)

તે પોતે જે આંખો બંધ કરીને વિચારતી હતી તે હવે આંખો ખોલીને પ્રભુના વદન કમળના દર્શન કર્યા ત્યારે વિરહ દુઃખવાળા તેમને ચેન પ્રાપ્ત થયું. (બિછુરે સબ ચેનન તે) આ શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધર પ્રભુ વગર તો બેહાલ થઈ ગયાં હતા તેમને પ્રભુના દર્શનને લીધે નયનોથી જ સંયોગ પ્રાપ્ત થયો. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

નારી કહેતાં જીવભાવવાળો આત્મા. ઘન કહેતાં સંસાર. જેનામાં જીવભાવ પ્રબળ છે તે અધ્યાસોથી ગ્રસ્ત છે. માયાની પક્કડમાં છે તે સંસારથી ખૂબ ડરી રહ્યો છે, છૂટવા માગે છે પણ કંઈ ઉપાય મળતો નથી. તપ-ધ્યાન કર્યું પણ કંઈ ન વળ્યું (મૌન રહી). દેહને અનેક પ્રકારે કષ્ટ આપવાના ઉપાય કર્યા. (અંગુરી કાટ દશનન તે) પોતાની જ આંગળીના નખ પોતાના જ દાંતથી કાપ્યા.

જ્ઞાનમાર્ગ પણ અપનાવ્યો. (ભાંત ભાંત કી સબ સુધી કીની) અને યોગમાર્ગ પણ અપનાવી જોયો. (કછુ સુધી કીની મનતેં) મનથી ત્યાગ તે યોગ અને બહારનો ત્યાગ તે સાંખ્યજ્ઞાન. પણ આ બધાં ઉપાયો કરવા છતાં જે ભય હતો તે દૂર ન થયો. અભયતા પ્રાપ્ત ન થઈ.

પરંતુ જ્યારે જીવ આખરે થાકી-હારીને પ્રભુને શરણે થયો અને પ્રભુએ પોતાના ધીર-ગંભીર સ્વરથી “મા શુચઃ” તેમ કહ્યું. (વૈસેમેં ગરજત સુન શ્રવણન) અર્જુન ભક્ત હતો છતાં લોક-વેદમાં કહેલા પાપ વગેરેથી કેટલો ડરતો હતો ? તેમાંથી છૂટવાનો ઉપાય તેને નહોતો સૂઝતો. હતાશ થઈ ગયો હતો. પણ જ્યારે તેણે કહ્યું. “હવે આપ કહેશો તેમ જ કરીશ.”

અને પછી તો બાકીનું બધું ભૂલી ગયો. માત્ર શરણાગત રહ્યો. (ભૂલી ગઈ સબ તનતે) આ શરણાગતિ પછીનું ચરણ શ્રીમહાપ્રભુજીએ સમર્પણ કહ્યું છે તે તો ગુરુ જ્યારે અજ્ઞાન દૂર કરે અને નયન ઉઘાડે ત્યારે પ્રભુના શ્રીમુખના દર્શનમાં

રૂચિ ઉપજે. અને ત્યારે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી બિછુર્યાની સભાનતા થાય. (બિછુરે સબ ચેનનતે) કે મારી ચેન-અભયતા ચાલી ગઈ હતી. તે હવે મળી. અમે શ્રીવિઠ્ઠલ-ગિરિધર વગર આજ સુધી બેહાલ ભટકતા હતા. સમર્પણ પહેલાં, જ્યારે અમારી દૃષ્ટિ નહોતી મળી ત્યારે આવી હાલત હતી. પણ હવે નયન ખૂલતાં માહાત્મ્યજ્ઞાન થતાં અને વદનદર્શન થતાં સ્નેહ ઉપજ્યો. તેથી ભક્તિ થઈ ગઈ છે. સમર્પણ સિદ્ધ થઈ ગયું છે.

(૨૨) મલ્હાર

૨/૪૩૨

સખીરી બન હી રહીયે જાય

ઘન ગરજત બરસત સગરે દિન ક્યોં ઘર બૈઠી ડરાય ૧

કરો વિચાર સબે મિલ ઐસો ઈતનો કર ઠહેરાય

ઉનહીં ઓર લે ચલ તૂ મોંકું કહા રહી સોચાય ૨

પપૈયા બોલ સૂનત યા વનમેં ત્યોં મોંકુ ઉદકાય

શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધરનલાલ સંગ આજ મોંહી કો ભિજાય ૩

ભાવાર્થ :

હે સખી, હવે નહિ ચાલે, હવે તો વનમાં જઈને જ રહીશું. નહિ જવા માટેના તું અનેક બહાણા આપી રહી છે કે ઘન ગરજે છે, આખા દિવસનો વરસાદ પડી રહ્યો છે વગેરે વગેરે કહીને તું મને ઘરમાં જ બેસાડી રાખીને ડરાવી રહી છે. (૧)

તો વળી પાછી કહે છે કે ચાલો આપણે બધાં બેસીને વિચાર કરીએ... અથવા તો કહે છે કે - આ પ્રકારે જઈએ શું ? અથવા કહે છે - આટલું કરીને જઈએ... આમ અનેક પ્રકારો કરીને તું ટાળી રહી છે.

બસ - હવે તો તું મને તેમના પ્રતિ લઈ ચાલ. હવે તૂં શાનો વિચાર કરી રહી છે ? હવે ક્યું બહાણું વિચારી રહી છે ? (૨)

જો હવે હું જ તને કહું કે ક્યાં જવાનું છે તે ? જે વનમાં પપૈયા બોલતાં સંભળાય છે તે વનમાં મને લઈ જા. હવે તો મારે ભિંજાવું જ છે, કેમકે ભિંજાઈ જવાનું બહાણું પણ ન શોધતી. આજે તો મારે શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધરલાલની સાથે જ ભિંજાવું છે. આ મારું કામ તું જ કરી શકે તેમ છે માટે હવે તો વનમાં જઈને જ રહીયે. (૩)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

હે સખી વનમાં જવાનું રહેવા દે... (‘બન હી જાય’ રહેવા દે) તું એટલે કે તુ આ પ્રપંચ જગતને છોડીને સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાની વાત કરે છે ? જગતથી ભાગવાની

વાત કરે છે ? અને તું એમ કહી કહીને ડરાવે છે કે ઘરમાં તો અહંતારૂપ ઘન હુંકારો કરતો ગરજ્યા કરે છે અને મમતારૂપ જલ ચારે બાજુ જીવનભર વરસ્યા કરે છે ? શા માટે ઘરથી ડરાવે છે ? અને તુ તો બેઠી છે, વનમાં જવાની તત્પરતા તો છે નહિ. સાધુ તો બેસે નહિ ચાલ્યા કરે, ઘરવાળા તો બેસે-સુવે. આપણને પૂર્ણ વૈરાગ્ય થયો નથી કે નથી દૃઢ બીજભાવ થયો, પછી વાસનાના ઘાંસડાં પોટલાં ઉઠાવીને વનમાં જવાનો શું મતલબ ? માટે આ બાબતે જે બીજા યુગોમાં કરતા આવ્યા હતા તેવું કળીકાળમાં કરવું જોઈએ કે નહિ તે બાબતે બધાં મળીને શ્રી આચાર્ય વચનો બાબતે વિચારો. પહેલાં અહીં ઘરમાં એવું કરવું જોઈએ કે પ્રભુ પ્રતિનો ભાવ આપણામાં સ્થિર થાય. (ઠહેરાય). તેમ થવા માટે આપણી દિશા તેમના પ્રતિ જ હોવી જોઈએ. એટલે કે ‘કૃષ્ણ જ માત્ર તાત્પર્ય’ હોવું જોઈએ. (ઉન્હીં ઓર લે ચલ) આપણી કૃતિ પણ તેવી અને સોચ પણ તેવી જોઈએ.

જ્યાં પપૈયાના બોલ સંભળાય એટલે કે વિરહમાં તડપતી વૃંદાઓ જ્યાં ગોપીગીત ગાતી હોય તેવા વનમાં આપણે પણ પહેલાં ભિંજવાનું છે. અને વિરહમાં ભિંજયા પછી જ શ્રીવિહલ કે જે આપણા અજ્ઞાનને દૂર કરી પ્રકાશ રૂપે રાહબર થશે અને જે આપણો આ વિરહ દુઃખનો ભાર ઉપાડી લેશે (ગિરિધર) અને આપણને સતત સંગનું સુખ આપશે અને આપણને કહેશે કે તારા પ્રેમથી તું મને ભિંજવી દે. આમ પરસ્પર પ્રેમથી ભિંજાઈ જઈશું.

દાન

(૨૩) મલ્હાર	૨/૪૨૮
કોઉ માઈ લેહોરી ગોપાલેં	
દધિકો નામ શામધન સુંદર બિસર ગયો વ્રજબાલેં	૧
મટુકી શીશ ભ્રમત વ્રજવીથન બોલત વચન રસાલે	
ઉફનત તક ચુંબત ચહું દિશતેં મન અટક્યો નંદલાલે	૨
હંસ મુસક્યાય ઓટ ઠાડી વહે ચલત ઉલટી ચાલેં	
સૂરશ્યામ બિન ઓર ન ભાવે વહ વિરહીન બેહાલેં	૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાનામાં થયેલ ભગવદાવેશને કારણે લોક-વેદને વિસરી ગઈ છે. તેને તો સર્વત્ર કૃષ્ણલીલાના જ દર્શન થાય છે. અરે ! લીલાનું એક પાત્ર તે બની ગઈ છે. તેથી ઘરેથી તો દધિ વેચવાને તેનાં ઘરવાળાઓએ મોકલી છે પણ તે તો

પોતાનામાં રહેલ છલોછલ ગોપાલને વહેંચવા નીકળી છે. કહે છે ગાયોના દૂધ-દહીંથી ય આગળ વધીને આ ગાયોનું પોષણ કરનાર જે છે તેને લઈ લો. પછી દધિ-દૂધથી પોષણ થવાને બદલે ગોપાલ જ તમારું પાલન-પોષણ કરશે. સાધનો છૂટી જશે. ગોપાલ જ તમારા સાધન બની જશે. તેથી તો દધિને અનેક નામે વહેંચવા નીકળી છે. જો કોઈને શામ જોઈતો હોય એટલે કે સર્વ રંગો જેમાં શોષાઈ જાય તેવો રંગ અથવા શૃંગાર ભાવવાળો રંગ, તો તે લો, કોઈને તૃષ્ણા હોય ચાહે તે ભજનાનંદરૂપ હોય, અધરામૃત રૂપ હોય. તો તેવા જળનો ભરેલો ઘન-વાદળ પણ છે મારી પાસે. જો કોઈને સુંદરતા ગમતી હોય તો પૂરા વિશ્વની સુંદરતા જેનામાં ભરી પડી છે. તે સુંદર પણ મારી પાસે છે. આ અનેક નામો પ્રભુના તેને યાદ આવે છે પણ તે દધિ નામ ભૂલી ગઈ છે. પ્રપંચ વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ છે, ભગવદાસક્તિ થઈ ગઈ છે. એવો નિરોધ આ વ્રજબાળાને થઈ ગયો છે અને વ્રજ એટલે ચાલવું. તેથી આ બાળા પણ પ્રભુના સંકીર્તન કરતી ફર્યા કરે છે. જાણે કે સાધુના લક્ષણો ગ્રહી લીધા હોય ! અથવા પ્રભુના વિરહમાં ઘર છોડીને નિકળી ગયેલ ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસીની હોય અથવા વ્યસનાવસ્થા પછીની દશા થઈ હોય. (જૂઓ ભ.વ. અને સં.નિર્ણય) (૧)

તેના શીશ પર મટુકી છે. એટલે કે જેમાં તેનો શ્યામ બિરાજે છે તે વૈકુંઠ લઈને તે ફરી રહી છે. (મટુકી શીશ ભ્રમત) અથવા સર્વશ્રેષ્ઠ તેના માટે શીશ-પ્રાણ નથી પણ મટુકીમાંનો શામ છે માટે તો શીશ પર ધારણ કરે છે. આજે જગતનો નાથ ગોકુલનો નાથ બન્યો છે અને તેથી વ્રજની કેડીઓ પર ફરી રહી છે. કૃષ્ણ તો પ્રેમની સાંકડી ગલીમાં મળશે નહીં કે કર્મ-જ્ઞાન-ઉપાસના-મર્યાદાભક્તિ રૂપ વિશાળ માર્ગો પર, તે આ ગોપી જાણે છે અને તેથી તો પુષ્ટિ ભક્તિમાં જે મુખ્ય રસ છે, તે તેની વાણીનો વિષય બન્યો છે. ભગવાનના નામ પણ રસયુક્ત છે વ્રજમાં તો ! આ ગોપી પાસે જે સ્નેહ છે તે તેના શીર ઉપર છે. તે જ રસ છે અને તે જ કૃષ્ણ છે તે કૃષ્ણ ગોપીના પ્રેમને કારણે ઉભરાઈને તેના અંગે અંગને ભિંજવવા તેની સર્વ ઈન્દ્રિયોને ભિંજવવા ઉભરાઈ રહ્યો છે. ચારે દિશાથી રસ-તક ઉભરાઈ રહ્યું છે કેમકે ગોપીનું મન નંદલાલમાં અટકી ગયું છે. નિરોધ-માનસી સિદ્ધ થયાં છે. જેનું મન પ્રભુમાં અટકે તેને પ્રભુ ભિંજવી દે પોતાના રસથી, તે જ તો પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ છે. ભક્તિ જીવની અને પુષ્ટિ પ્રભુની. (૨)

ત્યારે ગોપીના રોમેરોમ હસી ઉઠ્યા અને એકાંતમાં ઉભી રહી ગઈ. તેને લાગે છે કે સામેથી પ્રભુ પધારી રહ્યા છે તેના રસને આરોગવા. ગોપી વિચારે છે શું સાચે જ પ્રભુ મારા પ્રતિ કૃપા કરે છે ? જેથી થોડાંક ડગલાં ઉલટાં ચાલે છે. જો પ્રમાણ હશે તો પ્રભુ આગળ નહિ વધે અને જો પ્રમેય હશે તો તે મારી ચાલ નહિ જૂએ.

કદાચ એમ હોય કે ગોપી પ્રભુને વધારે લલચાવવા ઉલટી ચાલે છે, મુખ નથી ફેરવતી, ચાલ જ ફેરવે છે તથા સંતાઈ પણ જાય છે. (ઓટ ઠોડી દે) અથવા કહો કે સંસારીઓને મન આની ચાલ બધી ઉલટી જણાય છે. પરંતુ તેને પ્રભુ વગર - બીજું કંઈ જ નથી ગમતું અને તે તો પ્રભુ વિરહથી બાવરી બની ગયેલી છે. તેથી આવું નાટક કેટલું લાંબુ ચાલે ? ગોપીના સૂર “કોઈ ગોપાલ લો...” તે શ્યામને પહોંચી ગયા. તેથી હવે તો સૂરશ્યામ એક થઈ ગયા. (૩)

સંધ્યા સમય (સંધ્યા આરતી)

(૨૪) મલ્હાર

લાલ માચી ભિજત આવે ગેહ	
પીત દુમાલો અધિક બિરાજત, કલગી અધિક સ્નેહ	૧
ગરજત ગગન મૃદંગ બજાવત, પવન ઝકોરત મેહ	
શ્રીવિઠ્ઠલગિરિધરનલાલકી - ઝલકત સાંવરી દેહ	૨

ભાવાર્થ :

જોને માઈ, વનમાંથી ગાયો ચરાવીને લાલન ભીંજાઈને આવ્યા છે. (લાગે છે કે વનમાં પણ આપના સ્નેહીઓએ આપને ભીંજવી દીધા છે.) હવે ઘરે આવ્યા છે. (એટલે કે આવો જ સ્નેહ અહીં પણ આપજો.)

આપના મસ્તક ઉપર પીળા રંગનો દુમાલો. ઉત્તમ પ્રકારે બિરાજે છે. પીળો રંગ નૂતન-નવીન-ચિત્રવિચિત્રનું પ્રતિક છે. જેથી તે પ્રકારે આપની સર્વ પ્રકારે સેવા થઈ હોય તેમ લાગે છે. મસ્તક જ આખા દેહનું પ્રતિક હોવાથી, દુમાલાથી પ્રભુની સેવા થઈ જેથી પૂરા શ્રીઅંગની સેવા થઈ ! અને તેની ઉપર કલગી બિરાજે છે તે તો અધિકત્વ છે, સ્નેહ રૂપ છે. સ્નેહથી કરેલ આપની સેવાથી આપને પ્રેમથી ભીંજવ્યા છે. (૧)

તેથી તો આવા ભાગ્યશાલી વ્રજવાસીઓની પ્રસંશા કરતાં ગગન એટલે કે સ્વર્ગના દેવો વગેરે મોટા અવાજે જય હો... ના નાદ સાથે મૃદંગ બજાવે છે. રાસમાં મૃદંગ ખાસ આવે છે. અને પવન દૂરથી અમૃત વર્ષાનાં છાંટણાંથી અભિષેક કરી પૂજા કરે છે. આવાં શ્રીવિઠ્ઠલનાં પરમપ્રિય ગિરિધરલાલનો સાંવરો દેહ શોભી રહ્યો છે. (૨)

(૨૫) મલ્હાર

સખીરી અબ ક્યોં ન બરખત મેહ	
જ્યોં લોં પીય આવે બનતેં ઘર તોલોં વીચનેક દેહ	૧
નાતર મોહી લે ચલી ભિજત હી છાંડ દેઉ ચહ ગેહ	
અરી સુંદરી તેરે પ્રીતમ આવે, કાહેકો કરત સંદેહ ?	૨
ભિજુ પાઘ ભીજ્યો ઉપરેનાં ભિજ રહે સબ આપ	
શ્રીવિઠ્ઠલગિરિધરન લાલસોં કર ભિજ્યોં હી મિલાપ	૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ વિરહમાં અતિ તપ્ત તેવી ગોપી પોતાની સખીને કહે છે. આ વરસાદ વરસતો બંધ કેમ નથી રહેતો ? કેમકે જો આ કારણસર પ્રભુ ઘરે ન આવે કે મોડા આવે. (વનમાંથી) ત્યાં સુધીમાં તો આ દેહ થોડોક જ રહેશે પ્રાણ જવાની અણી પર રહેશે. (૧)

બીજા ઉપાય તરીકે તું મને ભિંજાતાં જ વનમાં લઈ જા, નહિ તો આ ઘર (કે દેહ) છોડવા પણ હું તૈયાર છું. આવી અધિરાઈ ભરી યાચના કરે છે ત્યારે સખી કહે છે. - અરે સુંદરી, તું શા માટે આપના આવવા બાબતનો સંદેહ કરે છે ? જો તો ખરી તારા પ્રીતમ આવ્યા છે. તેમનાં પાઘ-ઉપરણા અને પોતે આખા જ ભિંજાઈ ગયા છે. (૨)

હવે તું તે ગિરિધરલાલની સાથે મિલાપ પણ ભિંજાયેલા છે શ્રીઅંગથી જ કર.

પ્રભુ તો આનંદ-પ્રેમરૂપ હોવાથી નિઃસાધન જીવોના પ્રેમથી ભિંજાઈ જાય છે. આવા પ્રેમરસથી ભીંજાયેલાનો મિલાપ પણ પ્રેમ-ભીનો જ કરવો. (૩)

(૨૬) મલ્હાર

ગાય સબ ગોવર્ધનવેં આઈ	
બછરા ચરાવત શ્રીનંદનંદન વેણુ બજાય બુલાઈ	૧
ઘેરી ન ધીરત ગોપ બાલક પેં અતિ આતુર વહેં ઘાઈ	
બાઢી પ્રીત મદનમોહનસોં દૂધકી નદી બહાઈ	૨
નિરખ સ્વરૂપ વ્રજરાજકુંવરકો નયનન નિરખ નિકાઈ (સીરાઈ)	
કુંભનદાસ પ્રભુકે સન્મુખ ઠાડી ભઈ માનો ચિત્ર લીખાઈ	૩

ભાવાર્થ :

ગોવર્ધન પર્વત પર ગાયો ચરતી હતી. શ્રીપ્રભુ તો નાનાં વાછરડાંને ચરાવે છે,

ગોકુલની પાસેજ. સાંજનો ઘરે જવાનો સમય થઈ ગયો છે. જેથી પ્રભુએ વેણું બજાવીને સૌને બોલાવવા અવાજ દીધો. (૧)

ગોપ બાળકોથી જે ઘેરી ઘેરાતી નથી તેવી ગાયો ખૂબ આતુરતાપૂર્વક દોડવા લાગી. ગાયોને પ્રભુ પર એટલો પ્રેમ વધ્યો કે દૂધ શ્રવવા લાગ્યું કે જેની નદી બનીને વહેવા લાગી. (૨)

વ્રજરાજકુંવરનું સ્વરૂપ નિરખીને ગાયોની આંખોમાં ટાઢક થઈ એટલું જ નહિ તે પ્રભુને પોતાની આંખોથી પૂરા પી લેવા માંગતી હોય તેમ એકટક થઈ ગઈ. ચિત્રવત્ સ્થિર થઈ ગઈ, નિરોધ થઈ ગયો. સર્વ ઈન્દ્રિયો પ્રભુ સાથે જોડાઈ ગઈ. (૩)

વિશેષ ભાવ :

ઈન્દ્રિયોવાળા જીવ (ગાય) જ્યાં પોતાની ઈન્દ્રિયો પોસાય તેવા સ્થળે (સંસાર) (ગોવર્ધન) ચરી રહી હતી. પ્રભુ તો દૂર દૂર નંદનંદન રૂપે નાના વાછરડાંનું (નિઃસાધન જીવોને) ખુદ પોષણ કરી રહ્યા છે.

પ્રભુને દયા ઉપજી ત્યારે પેલા દૈવી પુષ્ટિ જીવો, જે દૂર દૂર સંસાર મગ્ન છે તેમના માટે શ્રીઆચાર્યજીને ભૂતલ પર મોકલ્યા (વેણુ રૂપે) ભગવાનના મુખારવિંદ રૂપે આ વલ્લભના વચનામૃતોથી જે દૈવીપુષ્ટિ જીવો હતા તે ખૂબજ આતુરતાથી દોડવા લાગ્યા. બ્રહ્મસંબંધથી તેમને ભાન થઈ ગયું કે આપણે તો સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી સંસારમગ્ન છીએ. હવે સાંજ વેળા થઈ છે. આપણા મૂળધામમાં પાછા જવાનો સમય થઈ ગયો છે. આ સંસારી જીવો કે જે કર્મ-જ્ઞાન-ઉપાસના (તેમ અનેક ગોપો) દ્વારા ઘેરાતા ન્હોતા. સંસાર છોડી ભગવાન તરફ આવતા ન્હોતા. તે જ જીવો ખૂબ જ આતુરતાપૂર્વક ધસમસતા પ્રભુગામી થઈ ગયા ! અને શ્રીવલ્લભના સેવા-કથાની સાધના દ્વારા તેમનામાં શ્રીમદનમોહન પ્રભુમાં સહજ પ્રીતિ વધવા લાગી તે એટલી હદે કે રસરૂપ (દૂધ) પ્રેમ છલકાઈ જવા લાગ્યો, ક્યાંક વ્યસનદશા રૂપે તો ક્યાંક કીર્તનરૂપે તો ક્યાંક વિરહવેદના રૂપે તો ક્યાંક લોક-વેદ-વિસ્મૃતિ રૂપે ! અને આ રસ, નદી વહે તેમ વહેવા લાગ્યો. તેના સંગે અનેક અન્ય જીવોનું કલ્યાણ થઈ ગયું. વિરહ પછી પ્રાપ્ત સંયોગ રસમાં મગ્ન આ જીવો વ્રજરાજકુમાર (ત્રિલોકનો નાથ ગોકુલપતિ થયો તેવા અલૌકિક ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ) સ્વરૂપને નિરખતાં નિરખતાં આ ભક્તોના પૂરા અંગમાં શિતલતા છવાઈ ગઈ. વિરહનો તાપ પૂર્ણ શાંત થઈ ગયો. તેની ચરમસીમા તો એટલી થઈ ગઈ કે જે ચંચલ હતા કે જ્યારે સંસારી હતા તે રસરૂપ સ્થિર થયા જે રસરૂપ કંઈક સ્થિર છતાં વહેતા હતા તેવા હવે ઘનરૂપ સ્થિર થઈ ગયા, ચિત્ર જેવા સ્થિર. પ્રભુમાં તેમની સર્વ વૃત્તિ

સ્થિર થઈ ગઈ. જાણે ફીઝ વોટરમાંથી આઈસ થઈ ગયા ! નિરોધ સિધ્ધ થઈ ગયો. આનું જ નામ પ્રભુની સન્મુખતા.

(૨૭) મલ્હાર

માઘો ભલો બન્યો આવે હો દેખત જીવ ભાવે હો

મોરપંખકે ચંદુવા નીકે માથે બાંધ લીયે

ગુંજાફલકે હાર બનાવે સબ શૃંગાર કીયે

૧

કુંડલ બિચ કદંબ મંજૂરી ચૂરણ કુંતલ સોહે

મૃગમદ તીલક ભોંહ મન્મથ ઘનુ દેખત સબ જગ મોહે

૨

શ્યામ કલેવર ગૌરજ મંડિત કોમલ કમલદલ ભાલ

પરમાનંદ પ્રભુ ગોપ વેષધર કૂજત વેણુ રસાલ

૩

ભાવાર્થ :

આ કૃષ્ણ કે જે પરબ્રહ્મ ભગવાન નારાયણ છે. એ ખૂબ જ સુંદર વેશ ધારણ કરીને આવી રહ્યો છે. જેમના દર્શન કરતાં જ આત્મામાં તેમના પ્રતિ ભાવ પ્રકટે છે. એમનું સૌંદર્ય શાના છે ? મસ્તક પર મોર ચંદ્રિકા ધારણ કરી છે. (નિષ્કામ પ્રેમ જેના માટે સર્વશ્રેષ્ઠ ભૂષણ છે) કે જેને આપ શ્રીઅંગના સર્વશ્રેષ્ઠ અંગ શીશ પર ધારણ કરે છે. (૧)

જેમણે ગુંજાફળની માળા શ્રીકંઠમાં ધારણ કરી છે. વનની ક્ષુદ્ર વેલી પર થતા આ ગુંજા જે સર્વને સુલભ હોઈ શકે. આવા નિઃસાધન જીવો ભલે તે તામસ (શ્યામ) હોય, રાજસ (લાલ) હોય કે સાત્વિક (સફેદ) હોય પણ તેમને આપ કંઠમાં તથા હૃદય પર ધારણ કરી સખ્યભાવનું દાન પણ કરે છે. આ શૃંગારને આપ પૂર્ણ શૃંગાર કહે છે. શૃંગાર ભાવનું પૂર્ણ દાન આ ભક્તોને આપ આપો છો.

કુંડળની વચ્ચેની જગામાં કદંબની તાજી મંજૂરી (માંઝર) જેનો ફૂલ તથા ફળ પ્રાપ્તિના ભાવમાં ઉત્સુકતા છે. તેવા જીવો. શ્રવણના અધિકારીઓ આપણા કુંડલમાં બિરાજે છે. શીરની બેઠક ઉપર વાળ બિરાજે છે. વેદની અનેક શાખાઓની જેમ આપના ભાલમાં મૃગમદનું (કસ્તુરી) તીલક શોભે છે. આપની ભ્રમર જાણે કામદેવનું ધનુષ્ય હોય તેમ જણાય છે.

આપના ભક્તો કસ્તુરી (આપની) સુવાસથી આકર્ષાઈને ભ્રમણ કરી રહ્યા છે. જે આપના ભાલ પર બિરાજે છે અને આપ કોઈને પ્રમેય કરીને મોહિત કરો છો કામદેવ તો ધનુષ્ય પર બાણ ચડાવી મારે એટલે જીવ મોહીત થાય, પણ આપ તો માત્ર ધનુષ્ય જ ધારણ કરો અને જીવ મોહીત થાય છે. આપની ભ્રમર આવા

ધનુષ્ય જેવી છે. જેનાથી આપ તો કૃપાકટાક્ષ કરીને જ જીવને આપના તરફ આકર્ષિત કરી દોડતો કરી દો છો. (૨)

આપની દેહાકૃતિ શ્યામ વર્ણની છે, બધા જ રસ જેમાં સમાઈ જાય છે. બધા જ રંગ જેમાં સમાઈ જાય તેવા આપ છો. તેવા દેહ ઉપર ગોરજ મંડીત થઈ છે. ઈંદ્રિયોવાળા સેંકડો અંશરૂપ-રજરૂપ જીવો (ગોરજ) આપના દેહનું સ્પર્શસુખ માણી રહ્યા છે. આપ એવા કૃપાળુ છો કે ક્ષુદ્ર તેવી રજ સમાન જીવોને આપના દેહ પર ધારણ કરો છો અથવા કહો કે આ સૃષ્ટિના ધારણ કરનાર આપ જ છો. આપની વિશેષ કૃપા તો એ છે કે આપે કોમળ કમલપત્રની માળા ધારણ કરી છે. આ દલ કોમળ, સુવાસીત અને શુદ્ધ છે. આ એવા ભક્તો છે જે હંમેશા આપના સુખ અને આપની પ્રસન્નતા ઈચ્છી રહ્યા છે. “શુદ્ધા પ્રેમ્ણાતિ દુર્લભાઃ” (પુ.પ્ર.મ.) ગોપીજનો-ભક્તો માલારૂપે આપના હૃદય પર બિરાજે છે. ત્રણે પ્રકારના સાત્વિક સફેદ (શુદ્ધ), રાજસ લાલ (કોમળ) તામસ કાળા (સુવાસીત) ભક્તોના ભાવ છે. જે માલારૂપે એક થયા છે માટે નિર્ગુણ છે.

આવા પ્રભુ આનંદરૂપ જ નહિ પણ પરમાનંદ રૂપે વ્રજમાં બિરાજ્યા છે, તે એટલા માટે કે વ્રજભક્તોનો પ્રેમ સ્વીકારવા આપ પણ તેમના જેવા ગોપ બની ગયા અને ગોપોનો પ્રેમ સિદ્ધ કરી દેવા માટે આપ પોતાના રસરૂપ (પરમ આનંદ) ને સ્વરૂપ બનાવી વહાવી રહ્યા છે. આ પ્રકારે એક સાથે અનેક ભક્તો સાથે કીડા કરી રહ્યા છો. આપની વાણીને (વેદને) વિશિષ્ટ સ્વરૂપે (પુષ્ટિ ભક્તિરૂપે) પ્રકટ કરી રહ્યા છો. (૩)

(૨૮) મલ્હાર

લાડીલો લડયાય બુલાવત ઘેનુ

ચટકદંબ ધૂમર ઘૌરી કાજર પીયરી પૂરત મધુર સ્વર બેનુ ૧

ચૂંચકારત પોછત સુંદરકર સકલ સુભગ સુખ એન

ગોવિંદ પ્રભુ કો મુખારવિંદ દેખ હૂંફ હૂંફ સબ શ્રવત સ્તન પચફેન ૨

ભાવાર્થ :

જે સકલ વ્રજભક્તોના (ગોપી, પશુ, પંખી, ગોપ, વનસ્પતિ, જડ વગેરે સર્વના) લાડીલા છે તે ઘેનુને (ગાય) ઈંદ્રિયોવાળાને કે પૂરી જડસૃષ્ટિને (પૃથ્વી) પૂકારે છે. વેદવાણી પ્રકટ કરી સન્માર્ગ બતાવે છે અને તે પણ કદંબ વૃક્ષ ઉપર ચઢીને આ બધાં (કદ) અસન્માર્ગથી, (કદન) વિનાશ માર્ગથી બહાર કાઢી (કદપ) સન્માનીય માર્ગ પર લાવવા માટે આપ પૂકારે છે. ત્યારે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની ગાયો (જીવો

વગેરે) કોઈ ધૂમર, ઘૌરી, કાજરી-શ્યામ, પીળી વગેરેને આ બોલાવવાની રીત પણ વેણુના (મહાપ્રભુ) મધુર સ્વરથી પ્રસન્ન કરીને છે, આજ્ઞાવાચક કે ઉપદેશાત્મક નથી. સામવેદની ઋચ્યા સુંદર ગાનમય છે તેમાં આપની પ્રિય વેણુમાંથી (વેદ)માંથી નિકળતા સ્વર (અક્ષરમાલા) મધુર-મીઠા સ્વાસ્થ્યપ્રદ છે. (૧)

જ્યારે તે ગાયો નજીક આવે છે ત્યારે પ્રભુ તેમને ચૂંચકારે છે. (અજ્ઞાનીને પ્રસન્ન કરે છે) તો કોઈને લૂછે છે (તેનામાં રહેલા દોષોને દૂર કરે છે) અને તે પણ સ્વયં પોતાના હસ્તકમલથી. આ સ્પર્શ પૂરી સૃષ્ટિના સૌભાગ્યથી પણ વિશેષ છે. ગાયો પ્રભુની સેવા કરે છે તો પ્રભુ તેમને સ્વઅંગ સુખ પ્રદાન કરે છે. આવા ગોવિંદ (ગાયોના પતિ-રક્ષક) જીવનાસ્વામીપ્રભુનું મુખારવિંદ (શ્રીમહાપ્રભુ)ને નિરખીને ગાયોનાં સ્તનમાંથી દૂધ શ્રવવા લાગે છે. શ્રીપ્રભુનું મુખારવિંદ જ જીવમાં ભાવ છલકાઈ દેવા સમર્થ છે. જેથી ગાયો પોતાનો આનંદ (કીર્તનથી) હૂંક-હૂંક કરીને પ્રકટ કરે છે અને પોતાના હૃદયનો ભાવ છલકાવી દે છે. જે ભાવનું (દૂધ) પ્રભુ પાન કરે છે. (૨)

(૨૯) મલ્હાર

૨/૪૩૫

વનતે આવત હે ગોપાલ

નેંક સમઝ ચલ વનહી દીખાઉં અતી પ્યારો નંદલાલ ૧

ભીજત હી અપની ગાયન સબ આજ સંવારી લાયો

તેરે વચનનકો મોહી અચરજ કોને જાય સૂનાયો ૨

અબ તો દાટા નીકી લાગત હે દેખત નંદકીશોર

શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધરનકો મીલવોં ઔર બોલેંગે મોર ૩

ભાવાર્થ :

સખી પ્રભુની મુખ્ય પ્રિયાને કહે છે કે તું ધીરજ રાખ, વનથી ગોપાલ આવી જ રહ્યા છે. તે બીજે ક્યાંય પધાર્યા નથી. તને જે અતિ પ્યારો નંદલાલ છે તેને ભરોસો ન બેસતો હોય તો તને વનમાં લઈ જઈને બતાવું. થોડીક વાત તો સમજ. (૧)

પોતે ભીંજાઈને વરસતા વરસાદમાં પણ પોતાની ગાયોને આજે સંવારી (સંભાળીને) લાવ્યો છે. તને આવા અવિશ્વાસવાળા વચનો કોને કહ્યા ? મને તો આશ્ચર્ય થાય છે. (૨)

જો નંદકીશોર કદાચ પધાર્યા છે તેથી આ ઘટા (વાતાવરણ) પણ સુંદર-મનોહર લાગે છે અને મિલાપના સંકેતરૂપે મોર પણ બોલશે. વર્ષા પૂર્વે જેમ મોર બોલે છે તેમ શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધરનો મિલાપ હવે સહજમાં છે. (૩)

અન્ય ભાવાર્થ :

વિરહી ભક્ત પ્રભુ વગર ખૂબજ આતુર થઈ ગયા છે અને સંયોગ માટે ઝૂરી રહ્યા છે ત્યારે તેની સખી કે જેનો રસ સ્થિર થયેલો છે તેવી ગોપી કહે છે આ નંદલાલ તે જ તો આપણી ઈંદ્રિયોનું પાલન કરવાવાળા છે, તે ગોપાલ છે. વનમાં ચાલ એટલે કે સંસાર (ઘર)થી દૂર ચાલ તો તને તે દેખાડું પણ તેના માટે (નેક સમઝ) થોડીક સમજણની જરૂર છે. બુદ્ધિને સમજાવ્યા વગર સંસાર છૂટવો બહુ દુષ્કર છે. ત્યાં તને પ્યારો નંદલાલ બતાવું. તે જ આત્માનો પણ આત્મા છે તે જ માત્ર પ્યારો છે અને તે સારસ્વત કલ્પના વ્રજમાં રહેલો નંદલાલ જ છે. બીજો કોઈ નહિ. (પ્યારો નંદલાલ)

આ તો પુષ્ટિપ્રભુ છે તે તારા શુદ્ધ વિરહથી-શુદ્ધ પ્રેમથી તે ભિંજાઈ ગયો છે તે પોતાનાં, સ્વજન સમાન ગાયોને ભેગી કરીને, પોતાના પરિકર સાથે આવી રહ્યો છે. હે સખી, તારા આ સંશયવાળા વચનોથી તો મને આશ્ચર્ય થાય છે કે તને એમ કેમ થયું કે પ્રભુ પુષ્ટિપ્રભુ નથી ? તારો અવાજ તેના સુધી નહિ પહોંચે ? તું નિઃસાધન છે તો શું થયું ? તે તો સર્વસાધન છે ને ? તને ક્યા માર્ગવાળાએ આવા દુઃસંગયુક્ત વચનોથી ભરમાવી ?

પરંતુ આ પ્રભુ તો એવા સર્વદુઃખહારી હરિ છે કે મનના સંશય, દુઃખ વગેરે આપના સ્વરૂપ માત્રથી જ હરિ લે છે. તેથી તો આવા નંદજીના કિશોર, કોટી મન્મથ મન્મથના દર્શન થતાં જ જે ઘટા બિહામણી લાગતી હતી તે હવે સુંદર લાગે છે. અને જેમ વર્ષા થતાં મોર આનંદથી ટહૂકી ઉઠે. તેમ આપણાં રોમે રોમ ટહૂકી ઉઠે છે. કેમકે શ્રીવિઠ્ઠલની કૃપાથી આપણાં અજ્ઞાનના અંધકાર દૂર થયા છે અને વર્ષાઋતુના જલના કોપથી આપણું રક્ષણ કરનાર, આપણા માટે આપણા પાપોનો પહાડ ઉઠાવીને ગિરિધર બનીને આપણું રક્ષણ કરી રહ્યા છે અને આપણી આંખોમાં આંખો પરોવીને આપણો નિરોધ સિદ્ધ કરી રહ્યા છે, પ્રમેય બળથી.

(૩૦) મલ્હાર

૨/૪૩૫

દેખ બદરીયા સાવનકી

ઈકટક વૈ ઠાડી મગ જોવત મનમોહનકે આવનકી

૧

દામિની દમક ઘન ગરજન લાગ્યો મંદ મંદ વરસા વનકી

તેસેઈ પીઉ પીઉ રટત પપૈયા વિરહની વિરહ જગાવનકી

૨

કોકીલ ફૂક પરીશ્રવનનમેં બગ પંગતિ દરસાવનકી

શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરીધરનલાલ વીન તનકી તપત બટાવનકી

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી મદનમોહન પ્રભુના પધારવાની એકીટશે રસ્તા ઉપર જોતી જોતી ઉભી રહીને રાહ જોઈ રહી છે. કેમકે જેમ શ્રાવણમાં વાદળ દેખાય છે તો વર્ષા થશેજ. તેમ પ્રભુ પધારશેજ. (૧)

તેના નિશાનીરૂપે વીજળી ચમકી રહી છે, મેઘ ગરજી રહ્યો છે. જેથી મંદ મંદ વર્ષા થશે. પપૈયા પણ પીઉ... પીઉ... અવાજ કરે છે જેથી મને પણ મારા પ્રિય પ્રભુ પીયૂજી યાદ આવે છે અને વિરહની વ્યથા વધી રહી છે. (૨)

કોયલનો તીણો સૂર કાનમાં પેસી રહ્યો છે તથા આકાશમાં બગલાની પંક્તિઓ દેખાઈ રહી છે. આ બધું નિરખીને તનનો તાપ વધી રહ્યો છે પણ આ નિશાનીઓથી લાગે છે કે મારા પ્રભુ હવે જરૂર પધારશે જ. (૩)

(૩૧) મલ્હાર

૨/૪૩૫

લાલ માચી ભીજત આયે ગેહ

હાથ લફૂટીયા કામર ખોઈ ખૂંદત કીચ સનેહ

૧

નિશ અંધીયારી હાથ (મગ) નહિ સૂઝત પવન ઝકોરત મેહ

સૂરદાસ દામિની કે દમકે લખી સાંવરી દેહ

૨

ભાવાર્થ :

સંધ્યાનો સમય વહી રહ્યો છે, ઘોર વર્ષા થઈ રહી છે ત્યારે ગોપી પ્રભુની રાહ જોતી ઉભી છે. ત્યારે તેને અણસાર થાય છે કે પ્રભુ વનમાંથી પધાર્યા ત્યારે તે પોતાની વડી સખીને કહે છે - ઓ હો ! આ લાલ તો પૂરેપૂરા ભીંજાઈને આવ્યા છે.

આગળ જોતાં તેને ખ્યાલ આવે છે કે પ્રભુના હાથમાં છડી પણ નથી અને કામર પણ નથી અને ચરણકમલ તો ચીકણા કાદવથી ખરડાઈ ગયા છે. જેથી લાગે છે કે લફૂટી-કામર બંને ગુમાવી આવ્યા છે ! (૧)

અંધારું એટલું થઈ ગયું છે કે જાણે રાત પડી ગઈ હોય ! અથવા કહો કે રાત પડી ત્યારે પધાર્યા છે અને વરસાદ તો પવન સાથે ખૂબ જ વેગમાં પડે છે અને અંધારું એટલું છે કે પોતનો હાથ / માર્ગ પણ જોઈ શકાતો નથી. તેવા સંજોગોમાં લફૂટી-કાંબળ ઉડી જઈ ખોવાઈ ગઈ હોય ! આ તો વિજળીના ચમકારામાં અમને આપના સઘળા સ્વરૂપનું દર્શન થયું. જેથી ખ્યાલ આવ્યો કે આપ પધાર્યા છો. (૨)

અન્ય ભાવાર્થ :

પુષ્ટિ પ્રભુ તો પ્રેમથી હંમેશા ભિંજાયેલા રહે છે. જ્યારે પણ તેવો કોઈ ભક્ત આપની આર્તી કરે, તીવ્ર સ્મરણ કરે ત્યારે આપ કર્મનાં ફળ આપવાવાળા દંડને તથા આપના મૂળ સ્વરૂપને છૂપાવનારી માયા રૂપ કંબલને પણ દૂર કરીને, વિસરી જઈને - ખોઈ નાખીને સ્નેહના કીચલમાં રસબસ થઈ, ચાલી પણ ન શકાય તેવી વિહવલ દશાવાળા થઈ જાઓ છો. (૧)

તે વેળા કાળ પણ બાધક નથી થતો. કર્મના બાધક કલિના પ્રભાવમાં કોઈને સન્માર્ગ હાથવેંત દૂર હોવા છતાં પણ દેખાય નહિ કે સન્માર્ગ સૂઝે નહિ પણ આપ તો ભક્તની સામે દોડી આવો છો જેથી ભક્તને કાલ-કર્મ-સ્વભાવ (માયા) કંઈ જ બાધક થતું નથી. લૌકિક-વૈદિક અનેક વિટંબણા, પવન અને વર્ષાની જેમ તૂટી પડે તો પણ ફીકર નહિ. કેમકે આ બધાની વચ્ચે પણ પોતાના માહાત્મ્ય રૂપ વીજળીનો એક ચમકારો માત્ર કરી દે એ તો જ સમજદાર (ભક્ત) માટે ઈશારો (ચમકારો) જ કાઢી છે. (૨)

ત્યારે ભક્ત સ્નેહ ભિંજ્યા પ્રભુના સાંવળા દેહને ઓળખી જાય છે કે આ તો મારો સાંવરીયો (સ્વામી) છે. જે મારા પર કૃપા કરવા ત્રણ લોક છોડીના આ નાનાસા ગોકુળીયામાં એક નિઃસાધન ક્ષુદ્ર ગોપી માટે પધાર્યા છે. આપ તો સૂર છે અને હું તો આપની જનમ જનમની દાસી છું, તેવી સભાનતા સાથે આપને સજલ નેત્રે સ્નેહથી ભીંજવી દે છે. (૩)

(૩૨) મલ્હાર

૨/૪૩૬

લાલ નેક ગૈયા હમારી ઘેરો

ખિરક તે દૂર નિકલ ગઈ આગે હેરી દેકીન ટેરો

૧

મેરી ટેર સૂનત હી શ્રવણન ટેર રહી બહુ તેરો

શ્રીવિક્રલ ગિરિધરન લાલકે રૂપબદન તન હેરો

૨

ભાવાર્થ :

સંધ્યા સમયે પ્રભુ ગાયોની સાથે ગોકુળમાં પધાર્યા છે અને દરેક ગોપીની ગાયો પોત પોતાની ખિરકમાં જઈ રહી છે ત્યાં એક ગોપી પ્રભુને અવાજ દઈને કહી રહી છે કે હે લાલ, જૂઓ આ મારી ગાયો તો મારી ખીરકમાં આવવાને બદલે દૂર ચાલી ગઈ છે. તેને આપ જરા ઘેરીને અહીં હેરી દઈને બૂમ પાડીને મોકલો. મારી ટેર કરતા તેને આપની ટેર સાંભળવી છે. આ બહાણે લાલ થોડો સમય ત્યાં રોકાય, કંઈ વાત થાય, તેના સ્વરૂપ લાવણ્યનું પાન થાય. તે તો ઈરાદો છે ગોપીનો.

તેથી તો આપના સ્વરૂપ ઉપર તે વારી જાય છે !

(ગાય મારો અવાજ સાંભળતાં જ તમને કંઈક કહી ટેર-ભાંભરી રહી છે.)

મારો અવાજ સાંભળતાં વેંત તે જ ભાંભરી રહી છે એટલે કે મને કંઈક પ્રત્યુત્તર આપી રહી છે જે મને સમજાતો નથી.

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

હે લાલ આ મારી ઈંદ્રિયોનું પાલન-પોષણ-રક્ષણ કરનાર ગોપાલ તો આપ છો. આપ જ તેને ચરાવી રહ્યા છો. છતાં પણ હું માનું છું કે આ ઈંદ્રિયો તો મારી છે. મૂલતઃ તો તે પ્રભુગામી છે. જેથી તે મારા ખીરક-સંસારથી આપના સહવાસને લીધે-કે ઉપકારવશ કે પ્રેમવશ તે (મારી ખીરક) સંસારથી દૂર નીકળી ગઈ છે. પણ તે એટલી દૂર ન નીકળી જાય કે (જ્ઞાન માર્ગે) કે આપનો સાથ (ભક્તિ) પણ છોડી દે માટે આપ તેને પૂકારો અને તે માટે જરૂર પડે તો આપ પુષ્ટિ કરીને થોડાક આગળ જાઓ શ્રમ લો. (૧)

આ ઈંદ્રિયો હવે મારા કહ્યામાં નથી, મારી પાસે કોઈ સાધન નથી કે હું અધિકાર કરી શકું. અધિકાર છૂટે તો જ દાસભાવ આવે. જેથી મારો પ્રયાસ પણ મિથ્યા છે. તે તો પ્રભુગામી જ બની ગઈ છે. આપનું રૂપ, મુખારવિંદ અને દેહવિગ્રહ એવો છે કે સૂધ-બૂધ ખોવરાવી દે છે. જેથી તે ઈંદ્રિયો સૂધ-બુધ ખોઈ બેઠેલી પોતાના સંસારમાં કઈ રીતે આવે ? (૨)

(૩૩) મલ્હાર

૨/૪૩૬

લાલકી શોભા કહત ન આવે

સંધ્યા સમે ખિરક મેં દોડે અપની ગાય દુહાવે

૧

લાલ પાગ શિર ઉપર સોહે મોરચંદ છબી પાંવે

મોસો કહ્યો સૂન જા તૂ બારેં છતના બુંદ બચાવે

૨

લટકત ચલત જબ હી ઘર અપને ચુવતીન બોલ સુનાવે

શ્રીવિક્રલ ગિરિધરન લાલ છબિ ચશોમતી કે જીય ભાવે

૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ નંદગૃહના ખીરકમાં સાંજે બિરાજ્યા છે ત્યારે આપનું સૌંદર્ય એવું છે કે તેનું વર્ણન જ ન થઈ શકે. નાનકડા પ્રભુ ઊભા ઊભા જ પોતાની ગાયને દોહી રહ્યા છે. (૧)

હું ત્યાં પ્રભુની આ લીલા નિરખું છું ત્યારે આપ આજ્ઞા કરે છે કે તું મારી વાત સંધ્યા આરતી

સાંભળ અને મારા ઉપર છતમાંથી જે વરસતા જલના બુંદ પડે છે. તેનાથી મને બચાવ. મારા પર ન પડે તેમ છાંયો કર. (૨)

દોહન થઈ ગયા પછી લટક-મટક ચાલથી આપ પોતાના ઘરમાં જતાં જતાં યુવતીઓને કંઈક વચનો સંભળાવે છે. ત્યારે દૂર ઊભેલા યશોદાજી આ પ્રભુનું યુવતીઓ સાથે વાતો કરતું દૃશ્ય જોઈ ખૂબ જ આનંદીત થાય છે તથા પ્રભુનો તેવા રૂપને જોઈ ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે. (૩)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

સંધ્યાનો સમય એટલે આર્તી નો સમય. કેમકે પંખીઓના બચ્ચાં પોતાના માત-પિતાની રાહ જોતા હોય, વાછરડાં ગાયની, પત્ની પતિની... આમ વિરહ-આર્તી તથા મિલાપનો સમય. એટલે કે અતી પ્રસન્નતાનો સમય સંધ્યાનો છે. જ્યારે જ્યારે પ્રભુ પ્રતિ પ્રેમ પ્રાકટ્ય થાય ત્યારે પ્રભુ પોતાનું સૌંદર્ય પૂરે પૂરું પ્રકટ કરે છે અને ત્યારે પ્રભુ પોતાના અંગ સમા (પુષ્ટિ કાયેન નિશ્ચિત), ઈન્દ્રિયસમા જીવની (ગાય-ઈન્દ્રિય) સાથે એકલા જ તેની અંદર રહેલા પ્રેમરસ (ગો-રસ)નું દોહન પોતે કરે છે. જીવનું કોઈ સામર્થ્ય નથી કે પોતાનામાં પ્રેમબીજ મૂકે કે તેને પ્રકટાવે.

ત્યારે ભગવાનના શ્રીમસ્તક ઉપર અનુરાગ (લાલ) રૂપ પાગ શોભી રહી છે અને તેમાં નિષ્કામતા (મોરપીચ્છ) રૂપ પીંછું શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે એ દર્શાવીને આપ પોતાની અપેક્ષા પણ તેવી જ નિષ્કામ સ્નેહની છે તેમ જતાવે છે. આપ આજ્ઞા કરે છે કે “ભગવત્સુખાર્થે જ તારું જીવન છે.” તે જ ફળ છે. (કાયે ન તુ ફલં પુષ્ટૌ) સેવા કર તથા મારી જ કથા સાંભળ. હું કહું છું તે સાંભળ એટલે કે સેવા-કથાથી જ મારી સન્મુખ રહી શકીશ. અને જ્યારે પોતે પોતાની ક્રિડા સંકેલી નિજધામમાં પધાર્યા ત્યારે આ સ્ત્રીભાવવાળા જીવોને પોતાના મુખારવિંદ (શ્રીવલ્લભ) થકી બોલ સંભળાવે છે. (વાકપતિ દ્વારા ઉપદેશ તથા સુબોધિનીથી ભગવત્ કથા.)

જેમની મતિ પ્રભુના યશમાં જ લીન છે. તેવાઓ તો અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરનાર શ્રીવિહ્વલ તથા શરણ જવાને યોગ્ય તેવા શ્રીકૃષ્ણમાં જ પોતાના આત્માની પ્રસન્નતા રાખે છે.

માન

(૩૪) મલ્હાર

૨/૪૪૨

કબ હી કહેતી પ્યારી અજહૂ ન રીસ ગઈ
મોહની મૌનધર કહત કછૂનરી
કાનન કછૂ કરત સન્મુખ લેરત જ્યો જ્યો
વરજી ત્યો ત્યો ભઈ અતી દૂનરી
બાવરી ભઈરી પ્યારી મેરે બાને પિય કહ્યો કહા
કાહૂકો ન કહ્યો માને તુવ હદો સુનરી
ગોવિન્દ પ્રભુ પ્રિય ચરણપરસ
આંકોભર મિલ રંગ રહ્યો જેસેં હરદ ચૂનરી

૧

૨

ભાવાર્થ :

શ્રીરાધાજી શ્રીઠાકોરજી માન કરી ગયા છે તે છોડાવવા એક સખી આપને કહે છે - હું કેટલા સમયથી હે પ્યારી તને સમજાવું છું પણ હજુ સુધી તારી રીસ ન ગઈ ? તારું મૌન પણ એમને મોહ કરાવે છે. ભ્રમ કરાવે છે કે સાચી રીસ છે કે ખોટી ? કેમકે તુ કાંઈ કહેતી પણ નથી. અમે જેમ જેમ તને વધારે નમતા આવીએ છીએ તેમ તેમ તું તો કંઈ કાને જ ધરતી નથી, સાંભળતી જ નથી. અને જો તને લડીએ-ખિજાઈએ છીએ તો તો બમણી રીસ કરે છે. (૧)

હવે ફરી સમજાવે છે અને કારણ જાણવા પ્રયાસ કરે છે કે હે પ્યારી, તું તો બાવરી-ગાંડી થઈ છે શું ? તને એવું તો પ્રિયએ શું કહ્યું ? એ તો કહે. તું કોઈનું કહ્યું માનતી નથી બસ તારા મનની (હૈયાની) વાત જ સાંભળે છે, મનમાની કરે છે.

તું હવે જા... ગોવિન્દ પ્રભુ પિયુના ચરણનો સ્પર્શ કરી લે અને જેમ હલદી-ચૂનો મળે તો રતુમડો રંગ ઉભરે તેમ તેમને અંકમાં ભરી લે. હલદી-ચૂનાની જેમ એક થઈ જા તુ હલદી જેવા વર્ણની છે અને તે ચૂના સમાન નિર્ગુણ (સફેદ) તેમ છતાં અનુરાગને ધારણ કરશે જ તેવા કૃપાળું અને ભક્ત વત્સલ છે. (૨)

પવિત્રા

(૩૫) સારંગ

૨/૫૪૧

પવિત્રા પહરત ગિરિધરલાલ

રૂચિર પાટકે ફોંદના કરી રહી પહરાવત સખ બાલ

૧

આસપાસ સખ સખામંડલી માનો કમલ અલી માલ

કુંભનદાસ પ્રભુ ત્રિભુવન મોહન ગોવર્ધનધરલાલ

૨

ભાવાર્થ :

શ્રીગિરિધરલાલ પવિત્રા ધારણ કરવા માટે બની ઠનીને બિરાજ્યા છે એટલે કે આજે આપે પોતાના સ્વકીયોનો પવિત્ર કરી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, પુષ્ટિ વરસાવીને. જાણે અજાણે કે સહજતાથી જે કંઈ પંચવિધ દોષો અંદર-બહારના છે, તેમને ગંગાના પ્રવાહ મેળવતાં જેમ તે દોષો નિવૃત્ત થાય તેમ આજે કોઈજ પ્રયાસ વગર આપે સૌને પવિત્ર કરવા ધાર્યું છે. કેમકે તે સૌને ગિરિધરલાલમાં પૂર્ણ આશ્રય છે અને પૂર્ણ સ્નેહ છે. આપની સારસ્વતકલ્પની ગોવર્ધનધરણ લીલામાં ભક્ત તરફથી તથા આપ તરફથી પ્રકટ થયેલ તે ભાવો હતા. શ્રીમહાપ્રભુજીના લાલ (બાલ) શ્રીગોપીનાથજી-ગુંસાઈજી તથા શ્રીગુંસાઈજીના સર્વ લાલ અતી સુંદર (રૂચિ) ગમી જાય તેવા (જે શ્રીનાથજીને ગમે અને સ્વયંને ગમે) તેવા વસ્ત્રથી રંગબેરંગી પતંગીયા જેવા રંગના, તેવા આકારના ફોંદના જેવા તૈયાર કરી કરીને આપને પહેરાવે છે.

વર્ષના બધાજ દિવસોમાં સેવા કરનારાથી સેવામાં કંઈક દોષ, કમી, આલસ્ય રહી જાય, રંચક માત્ર પણ પ્રભુને અસુખ થયું હોય પણ, ભક્તવસ્ત્રલતાને કારણે પ્રભુતે જતાવે નહિ તો પણ ભક્તને સદા થયા કરે કે શું પ્રભુને મારી સેવા રૂચે છે? તેનો જવાબ આજે પ્રભુ આપી દે છે. તારી વરસ ભરની સેવા મને (ગમી) છે. આમ આપ પણ રૂચિર પાટકે ફોંદના ને સ્વીકારે છે. તેથી બધાંનાં જ હૈયાં આનંદપૂર્ણ થઈ જાય છે.

શ્રીગુંસાઈજી માટે પ્રભુસુખ સર્વસ્વ હતું. તેથી તો શ્રીગુંસાઈજી શ્રીગિરિધરજીને કહે છે. ધોંધીના નૃત્ય પર શ્રી નવનીતપ્રિયજીએ તાલ આપ્યો તો માત્ર કડાં શું કામ? સર્વસ્વ ન્યોછાવર ન કરી દઈએ? આ દિવસ તેવા સમર્પણનો છે, સર્વસ્વ સમર્પણનો. મથુરાના સતઘરામાં ગુંસાઈજીના સર્વ બાળકોએ સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું, બેટીજીની રહી ગયેલી વારી આપે માંગીને લીધી, તેવા પુષ્ટિનાં દર્શન કરાવ્યા હતા. તે સમર્પણના આનંદનો ઉત્સવ આજે બાળકો ઉજવી રહ્યા છે. (૧)

શ્રીઠાકોરજીની આસપાસ અષ્ટસખાની મંડલી બિરાજી છે તે સર્વ પણ પ્રભુરૂપ કમલના પ્રતિ આકર્ષિત ભ્રમર જેવા છે. તે પોતાની ભગવદ્આસક્તિને પ્રયાસ છતાં પણ રોકી નથી શકતા. ગોવિંદ સ્વામી કાનબાઈને કહે છે - મન તો તેમનામાં લાગી ગયું છે શું કરીએ? મનતો એક જ છે, હવે દીકરીમાં કંઈ રીતે લગાવું? કુંભનદાસ પણ દીકરા-કૃષ્ણદાસના મૃત્યુથી નહિ પણ પ્રભુનો વિયોગ થશે તેના કારણે મૂર્છાવશ થયા છે. ગુંસાઈજી કુંભનદાસની આસક્તિ જાણે છે તેથી તો કહે છે “તારો પરદેશ થઈ ચૂક્યો... જા...” ચત્રભૂજદાસ કેવા વિરહથી સતઘરામાં પધારેલા શ્રીનાથજીની રાહ જોઈ રહ્યા છે. “લાલ તુમ બીન રહ્યો ન જાય” ગોપાલદાસ પણ લલાના ગાય છે. આવા સખામંડલીનાં ભાવો છે. કમલની આસપાસ જેમ ભ્રમર માલાની જેમ વીંટળાઈ જાય છે તેમ પ્રભુના ભક્તો મુખકમળના દર્શનાર્થે રાસમંડલીની જેમ પ્રભુની ફરતે વીંટળાઈ વળે છે. જેમ ભ્રમર કમળના મધુરસનું પાન કરે છે તેમ ભક્તો પ્રભુના સ્વરૂપાનંદનું પાન કરે છે. જેમ ભ્રમર ગંજારવ કરે છે તેમ ભક્તો ભગવદ્કીર્તન કરે છે. આ ભક્તો રસના કુંભ છે, કુંભન છે અને પ્રભુના દાસ છે તેથી કુંભનદાસ છે. તે કહે છે કે આ પ્રભુ ત્રણે ભુવનને એટલે કે ત્રણે ભુવનના જનોને આકર્ષિત કરે છે. અધિકારાનુસાર ત્રણ લોક એટલે પ્રવાહી સૃષ્ટિ, મર્યાદા સૃષ્ટિ અને દૈવીસૃષ્ટિ પ્રવાહી સૃષ્ટિ માટે આપ જગત બનીને આકર્ષી છે.

મર્યાદાસૃષ્ટિ માટે આપ જ્ઞાનરૂપ બન્યા અને અક્ષર બ્રહ્મરૂપે આકર્ષી છે અને પુષ્ટિ સૃષ્ટિ માટે આપ કૃષ્ણ ગોવર્ધનધારી બનીને આકર્ષો છો. પરંતુ આ દાસજનોને તો આપ મોહમાં હંમેશા નાખી દો છો તેથી તો આપ માહાત્મ્ય જણાવો છો છતાં તેઓ મોહવશ-સ્નેહવશ આપના માહાત્મ્યને વીસરી જઈને માત્ર આપ પર સ્નેહ વરસાવવા લાગી જાય છે તે એટલા માટે કે ભક્તોની ઈંદ્રિયોનું પોષણ કરનાર તથા ભક્તોના આશ્રયરૂપ (ઘર) આપ બની ગયા. છતાં આપ તેમના લાલન (લાલ) બની ગયા છો. તેમનાથી પાલન પામતા અને લાલાયીત રહો છો આવા ગોવર્ધનધર-ગિરિધર પ્રભુ આજે પવિત્રા ધારણ કરવા તત્પર થઈને બિરાજ્યા છે, પ્રમેય કરવા માટે.

પ્રભુએ ગોવર્ધનને ધારીને ઈંદ્રનો મોહ દૂર કર્યો (મોહ-ન) બ્રહ્માજીએ વાછરડાં-ગ્વાલબાલને ચોર્યા છતાં પ્રભુ સર્વ બનીને લીલા કરતા રહ્યા આમ બ્રહ્માજીનો મોહ દૂર કર્યો. મહાદેવજીને મોહ અજ્ઞાનવશ નહિ પણ કુતૂહલવશ થયો હતો તેથી મોહિનીરૂપનાં દર્શન ઈચ્છ્યાં, છતાં પણ રૂપ પર મોહિત થઈ ગયા ત્યારે પ્રભુએ ભક્ત મહાદેવનો મોહ દૂર કર્યો. નારદજીને વિષયો પર મોહ થયો, તો તેમનું મુખ મર્કટાકૃતિ કરીને મોહ દૂર કર્યો. (મહાપ્રભુની આસુર વ્યામોહ લીલાથી

ભગવાનદાસ મોહ થયો તે આપના દર્શન કરાવી દૂર કર્યો.) ગુંસાઈજીના સ્વરૂપ બાબતનો મોહ છીતુ ચોબાને હતો તે આપે શ્રીફળ-નાળીયેરનું સ્વરૂપ બદલી દઈ છીતુનું સ્વરૂપ પણ બદલીને દૂર કર્યો. આવાં અનેક ઉદાહરણ પ્રભુએ મોહ કરાવ્યાના અને મોહ દૂર કરાવ્યાના છે.

આપે પોતાની માયા શક્તિ દ્વારા પુરી જીવસૃષ્ટિને મોહમાં નાખી દીધી અને આપના સ્વરૂપ, વાણી અને કર્મથી આપ મોહ દૂર પણ કરે છે.

ટૂંકમાં પ્રભુપ્રતિનો મોહ-આકર્ષણ તે ઉદ્ધારક-તારક છે અને પ્રભુની કૃતિરૂપ વિષયો પ્રતિ, પ્રભુને ભૂલીને થતો મોહ તે દાહક છે. (૨)

પ્રકાશિત ગ્રંથો

ન્યોછાવર

૧.	આપણાં ૮૪	અપ્રાપ્ય
૨.	આપણાં ૨૫૨	અપ્રાપ્ય
૩.	૪૧ આપણા માટે	અપ્રાપ્ય
૪.	૭ બોલ શ્રીકૃષ્ણના	અપ્રાપ્ય
૫.	પુષ્ટિકવન	૨૦
૬.	૩સોં હિલગનકી પહેચાન	અપ્રાપ્ય
૭.	ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૧ (જન્માષ્ટમી વધાર્થ)	૨૦
૮.	ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૨ (રાધાજીની વધાર્થ, વામન જયંતિ, દાન, સાંઝી, મોરલી)	૨૦
૯.	સુરજ કોણ બતાવે (કાવ્ય સંગ્રહ)	૨૦

પ્રકાશ્ય ગ્રંથ

ન્યોછાવર

૧.	૪૯ શૂરના સૂર	૨૦
૨.	ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૩ (પનઘટ)	૨૦
૩.	આંસુ (લેખ સંગ્રહ)	૪૦
૪.	કરી મન હરિભક્તનકો સંગ (લેખ સંગ્રહ)	૪૦

નોંધ : ન્યોછાવર સાદી પોસ્ટ સહિતના છે.